

szombat

2011 február
5771 ádár

•
A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár János-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)

Fritz Éva

Pári Mirella (terjesztés)

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Csáki Márton,
Csőke Zoltán, Panyi Szabolcs,
Vári György, Várnai Pál

•
A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország

Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány



Nemzeti Kulturális
Alaprogram

•
Józsefvárosi összeállításunkat
Budapest Főváros VIII. kerület
Józsefvárosi Önkormányzata
támogatta

•
A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

•
Címlapfotó:
Joost van Beek

•
Terjeszti a LAPKER Rt.

•
A kéziratok szerkesztése lezárult:
2010. december 16-án.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

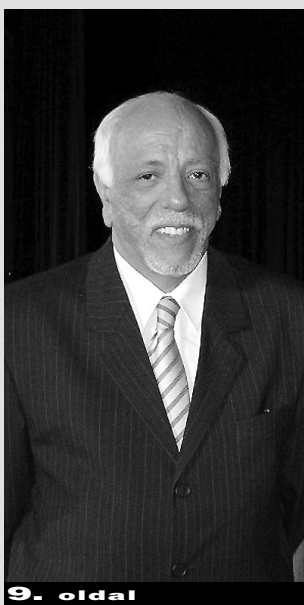
Nyomdai előállítás:
Mackensen Kft.



4. oldal



6. oldal



9. oldal



12. oldal



18. oldal

ÁLLÁSPONT

- 4 Vajda Károly–Vári György
**Minden demokrata
menjen el szavazni!**

JÓZSEFVÁROSI HANGULATOK

- 6 Szegő Dóri
**Littmann Pepi, a pléhkrisztus
és a mexikói hercegnő**
- 9 Gadó János
**Rabbiképző:
legenda és valóság**
- 12 Arday Péter–Bitter Brunó
**Palotanegyed:
A negyedek negyede**
- 15 Szántó T. Gábor
A Teleki
- 18 Dorogi Katalin
**„Ne felejtsetek el, kik vagytok”
Giorgio Pressburgerről**
- 21 Giorgio Pressburger
A sötétség birodalmában
- 23 Novák Attila
A Nagyfuvaros utca korszakai

SZELLEMEK

- 27 Halász László
**A zsidó (meg más) intellektus
Folytatás és újrakezdés**
- 31 Berta József
**Egy könyv (lehetőséges)
„receptióiról”
(Shlomo Sand: Hogyan alkották meg
a zsidó népet?)**

KULTÚRA

- 26 Jakov Glatstein versei
- 33 Egy hős ambivalenciái
Tom Segev könyve Simon Wiesenthalról
(Laczó Ferenc)

VAJDA KÁROLY-VÁRI GYÖRGY

Minden demokrata menjen el szavazni!

A májusi hitközségi választásokra nyilván hosszú árnyékot vetnek majd az előző áprilisban lezajlott országgyűlési választások és azok egyre komolyabb következményei. Olyan pillanatban kéne visszaszerezniünk autonómiánkat, amikor a demokrácia kulcsintézményeinek sora veszíti el azt. De jó, ha nem felejtjük, az autonómia (jó esetben) nem pusztán intézményes állapot, hanem belső hangoltság is, ezt pedig nehezebb kívülről „felszámolni”, mint az intézmények önállóságát. Vagyis, akár élhetnénk is az alkalommal. Ráadásul a kormányzat európai léptékben egyedülálló hatalomösszpontosító igyekezete, autoriter állameszménye Magyarországon akkor is kivált sajátosan zsidó félelmeket, ha zsidóként nincs is több okunk az aggodalomra, mint magyar állampolgárként. Ez a hatalom ugyanis egyértelműen nem antiszemita.

E tényt leszögezni azért kell, mert a félelem rossz tanácsadó. A jelenlegi hitközségi vezetés (vagyis Zoltai Gusztáv és kamarillaharcaik állása szerint változó sameszeinek, lekötöztetettjeinek) hatalma éppen a bizantinus praktikákra, az összeférhetetlenség jogos igényének elfojtására, jogi minimumának feledtetésére, az átláthatóság és számon kérhetőség hiányára, és a személyes függőségek kohéziós erejére épül. A félelem légköre pedig eredményesen gátolja a tisztánlátást, a kibontakozást, a fejlődést célzó, egyszerűen a jövőt szolgáló törekvéseket.

Ha a pénzek követhetetlen elköltését (és a független auditáló cég elutasítását) is legitimálja az antiszemitizmus tudatosan és elsődlegesen manipulatív céllal



falra festett veszélye, akkor végső soron minden eleve igazolható. Kritikának, vitának, közösen vállalt felelősségnek, más szóval demokráciának helye nincs. Mennyivel egyszerűbb lenne átlátható mintagazdálkodással megfelelni például a kívülről, nem zsidó polgártársaink felől érkező kritikákra. A tényleges felelősség nélküli irányítás azonban, túl azon, hogy erkölcsileg sem vonzó, noch dazu eredményes sem lehet. A Zoltai-korszak a csőd sikere és egyben a siker csődje is. A vezér sikere ugyanis a közösség csődje. Ahol a bizalom és a le-

**A Zoltai-korszak
a csőd sikere és egyben
a siker csődje is.
A vezér sikere ugyanis
a közösség csődje.**

kötelezettségből, zsarolhatóságból vagy az alkalmatlanság miatti kiszolgáltatottság érzéséből fakadó szervilizmus válik legfőbb szelekciós elvvé, ott aligha van esély hatékony munkavégzésre, a felelősségi viszonyok elmosódnak, a zsidó hagyomány alulról szerveződő, személyes felelősségi elvre épülő rendszere ellentétébe fordul át.

A zsidó oktatási intézmények színvonala aggasztó, helyenként és időnként kritikán aluli. Az alkotó, önmagukkal és környezetükkel szemben igényes értel-

miségek a zoltaizmus két évtizede során jóformán kivétel nélkül elmenekültek a MAZSIHISZ közeléből. A vallási megújulás elmaradt. A neológia, a legnagyobb intézményrendszerrel rendelkező, a fölvilágosodás, a modernitás eredményeként létrejött, 1947-ig a modernizációt, vagyis a vallás népszerűsítését szolgáló vallási irányzat eredeti céljait részben feledte, részben feladta, egyfajta ál-ortodoxiává, az ortodoxia furcsa paródiájává vált. Fogytakozó számú hívei közül senki sem él a Sulchan Áruch útmutatásai alapján, ám azt mondja ki a MAZSIHISZ hivatalos ideológiája, hogy ez, tehát épp az alapító atyák által elvetett, késő középkori, tehát premodern törvénykódex alapozza meg a modern kor vallási praxisának minden apró részletét. A MAZSIHISZ ezzel az ideológiai irányultsággal és a tudatlanságra részben épülő, részben építő erkölcsi tartással képtelen megszólítani a fiatal zsidóság döntő többsé-

gét, és jelenleg teljes érdektelenség, illetve az ebből egyenesen fakadó és ilyen nemtörődöm hozzáállás mellett néhány év leforgása alatt bizony föltartóztathatatlanul be is következett el-sorvadás felé sodródik. Egy-két bátrabb, innovatívabb,

intellektuálisabb rabbi az értetlenség és a folyamatos kellemetlenkedések légkörében végzi munkáját. Az, amit a Zsidó Múzeum – kivételes adottságai ellenére – mutatni tud, szakemberek egyöntetű véleménye szerint avult és koncepciótlan. A jelenlegi vezetés egyedül a szociális intézmények elfogadható menedzselésére mutatkozott képesnek. S bár ez nagyon fontos, önmagában csak egy korosztály problémáit enyhíti: a jövőt tekintve kiábrándítóan kevés. A hitközségi vezetés pedig

mintha maga is úgy vélné, a vallásos zsidóságnak ebben az országban nincs jövője: az elmúlt húsz év vezetési koncepciója leírható az „utánuk az özönvíz” elvével. Nem kizárt, hogy igazuk is lesz. Ha valamiért igazán felelős az elmúlt két évtized, Zoltai nevével fémjelvezhető rendszere, akkor az éppen a jövő humán erőforrásainak elfecsérlése, az ifjúság, az ifjabbak marginalizálása, a nemzetközi kapcsolatok leépítése. Ennek következtében szakadt le a hazai neológia a nemzetközi neológiáról és távolodott el tőle végletesen.

Az ellenőrizetlen, az összeférhetlenségek és az átláthatatlan, indokolhatatlan választási és delegálási szabályok okán felelősségre valójában nem vonható, egy szóval tehát: felelőtlen vezetés azért is gyenge, minden ellenkező látszattal ellentétben, mert nála erősebb hatalomnak kiszolgáltató. Kívülről maga is könnyen zsarolható. Az eddigi vezetőséget Zoltai és az MSZP jó viszonya segítette, még a Hunvald-ügybe is belekeveredett. Mindez a kormányváltás után végletesen meggyengítette a MAZSIHISZ pozícióit, miközben már készenlétben van a másik pártsegédcsoport, az egykor szintén a MAZSIHISZ kötelékébe tartozó, furcsa ügyekben részt vevő személyekkel ékes KDNP-s izraelita tagozattal. Soha nem volt még annyira fontos, mint most, hogy a demokratikus rendszerváltást a hitközségen belül is véghezvigyük, tehát autonóm, cselekvőképes, elkötelezett és felelős, immár nem a különféle pártokhoz kötődő vezetőket válasszunk. Az, ami sokszor és feleslegesen íratott már le e lap hasábjain, hogy Zoltainak mennie kell, már kevés. Az is kevés, ha mindazon elvtelen hadsegédei és mamelukjai is távoznak, akik még a Hunvald-ügy kapcsán is pártállami időket idéző, s ekképpen voltaképpen hitvalló nyelvhasználatukat a világba büszkén szertekürtölve „töretlen bizalmukról” biztosították Zoltait, tehát nem tarthatnak számot külön morális elbírálásra annál, amire a „Főnök” rászolgált.

Döntő strukturális és ezt garantáló személyi változásokra van szükség. A Hitközségben jelenleg uralkodó állapotokért nagymértékben felelős a mi passzivitásunk, közönyünk is, mely a változtatás kísérletére újból és újból

energiát pazarlóknak azt a téves benyomást keltette, hogy úgy is minden hiábavaló, a központ machiavellizmusával nincs mód hathatósan szembeszállni. Akik nem viselkednek öntudatos polgároként, azokat a legkönnyebb alattvalókká degradálni. Akik jogaikat kegyként kapják meg a hatalomtól, föltéve, hogy jókedvében találják, és mindezért még hálások is, nehezen nevezhetők felelős gondolkodású, szabad embereknek, a Tóra szavával bené chorim-nak,

...a mi visszafogottságunk, passzivitásunk, türelmünk, csöndes cinkosságunk teszi lehetővé a demokráciával és a zsidó vallás hagyományaival való mindennapos visszaélést.

azaz zsidóknak, a szolgaságból megváltott zsidóknak. Alternatívát kell tehát állítanunk, és a valódi választás lehetőségét sikerre kell vinnünk, különben magunk adjuk fel autonómiánkat, s tesszük lehetővé, hogy újból Feldmájer Péter és Feldmájer Péter között lehessen „választani”. A magyarországi zsidóság Közép-Európa legnagyobb lélekszámú zsidó közössége: ezért különösen nagy a felelősségünk. A Hitközség vezetésének összetételéről rendre mindössze pár száz ember dönt, akiknek nem kis hányada Zoltai lekötöztetése, így ki-

szolgálója. Ez a strómanokból és ilyenolyan batlanokból álló tömeg „legitimálja” a hitközségi vezetés arra vonatkozó deklarációit, hogy ők képviselik a teljes magyar zsidóságot. A mi „tartózkodásunk”, a mi visszafogottságunk, passzivitásunk, türelmünk, csöndes cinkosságunk teszi lehetővé a demokráciával és a zsidó vallás hagyományaival való mindennapos visszaélést.

Minden demokrata, minden, közös jövőnkért aggódó zsidó menjen el idén szavazni, megelőzőleg pedig legyen gondja rá, hogy – ha elmulasztotta eddig – befizesse az ehhez szükséges tagdíjat. Tájékoztadjék tehát mindenki, hogy körzetében (ahová akár csak évente egyszer lejár) kik azok, akik a jelenlegi állapotok felszámolására kérnek mandátumot. Őket, és csakis őket támogassa! Emlékeztessük

rokonainkat, barátainkat és ismerőseinket is a szavazás időpontjára, kérjük (ha kell, követeljük), hogy minél többször hangozzék el a zsinagógában is ez az időpont. Kampányoljunk nyilvánosan is a közösségen belül, pl. a közösségi portálokon aktivizáljunk minél többeket. Ügyeljünk, hogy az „alattatás” taktikája ne váljék be. Most, amikor veszélybe kerültek kisiklott rendszerváltásunk egyes értékei „nagyban”, mi kicsiben végre megcsinálhatnánk, példát mutatva a többségi társadalom számára is.

HELYESBÍTÉS

Balla Zsófia *Hallomás* című verse, melyet Turi Tímea januári számunkban közölt recenziójában idézett, helytelen sortördéssel jelent meg. A hibáért elnézést kérünk, a verset újraközzöljük.

*Hallgat a múzsaszáj. Feszülő, vadiker vonalával
Metszi időm. Hasogat ez a vágáshely, a cezúra.
Szájon csókol a csönd. Vasakat helyez zab ajakamhoz.
Szólok, mégse hiszik a halandók azt, ami látszik.
Sorsuk övék, nem enyém! – ugatott Kasszandra hiába.*

Előző számunk *Szexpol a kocsmaszínházban* című írásába hiba csúszott. A *Saltomor(t)ale* társulat Lüsizsitráté előadásában Myrrhine szerepét alakító *Orosz Eszter* neve tévesen jelent meg. Elnézést kérünk!

JÓZSEFVÁROSI HANGULATOK

Újlipótváros (2008) és Buda (2009) után a Józsefváros-ba kirándultunk. Térben és időben kalandozva pásztáztak szerzőink, hogy a zsidó múlt és jelen fórumait, a magyar–zsidó együttélés mindennapjait, a zsidó közösségi élet és a pesti városi hangulatok pillanatképeit megörökítsék. Reméljük, az olvasó is kedvet kap, hogy

felkeresse mindazokat a helyeket, melyeket meglátogattunk. Legyen e Szombat-szám józsefvárosi kirándulásuk bédekkere, s mi ígérjük, tovább járjuk a fővárost, az országot, sőt a Kárpát-medence néhány városát, és időről-időre máshonnan is küldünk a közeljövőben hasonló anizsokat.

SZEGŐ DÓRI

Littmann Pepi, a pléhkrisztus és a mexikói hercegnő

A Józsefváros abból a szempontból egyedülálló Budapest belső, történelmi városnegyedei között, hogy végleteket ötvöz: a 18. században még Pacsirtamezőnek („Lerchenfeld”) hívják és a városfalon kívülre szorult szlovák és német földművesek lakják. Százötven év alatt párhuzamosan épül ki a Mágán negyed pompája, a színházak, kávéházak, szerkesztőségek és nyomdák kulturális pezsgése, és néhány sarokkal arrébb, a körút túloldalán, egy könnyed sétányira a műhelyek, mulatók, kiskocsmák világa és ágyrajáró népe. A Józsefváros a budapesti zsidóságnak is különös lenyomata. Egyfelől megjelennek benne a századforduló zsidóság asszimilációs törekvéseinek csúcspontjai, másfelől az újbe-



vándorló, piacozó, hagyományos életformájához és vallásos kötődéséhez ragaszkodó, vándorlásra ítélt zsidó kispolgár is.

Az asszimiláció szimbolikus intézménye a haynauai hadisarc összegéből épült Ferenc József Szeminárium (Rabbiképző Intézet), a neológ zsidóság központja, ami a Nemzeti Színház és a Nemzeti Múzeum szimbolikus térfoglalá-

sával megalakult Palotanegyedbe épült – grófok, bárók, hercegek és gazdag nagyiparosok palotáinak szomszédságába. Az asszimiláció további lenyomatai a zsidó építészek Mágán negyedbe tervezett palotái is: a Hauszmann Alajos, Steindl Imre és Lechner Ödön mellett is dolgozó, világlátott Baumgarten Sándor tervezte Esterházy palota, ma a Magyar Rádió Márványterme, vagy a Wechseltmann Ignác építette Károlyi palota a Múzeum utca 17-ben.



**Nyitott zsinagógák délutánja
a Józsefvárosban, a Mazsike
szervezésében. Teleki tér**

A körút túloldalán egy egészen más Józsefvárost találunk: egy-két emeletes házakat, udvari lakásokban alapított imaegyletekkel, kelet felől érkező piacozó zsidó kiskereskedők, kisiparosok és zsidó árusok szekereivel, akik vevőikről elsősorban a Józsefvárosi pályaudvarra igyekvő parasztok alkotják. „Ahogyan e héberek szokásos élénksége a parasztok faragatlan nyersségével párosult, alkudozásuk vitatkozásnak, civódásnak tűnt” – írja Jan Ackersdijck holland utazó 1823-as Pest Budai útinaplójában.

Kiss József, Molnár Ferenc, Scheiber Sándor, Fejes Endre, Giorgio Pressburger és Raj Tamás. Közös bennük, hogy mindannyian olyan budapesti zsidók, akik számára városi identitásuk, Budapesthez való kötődésük referenciáit a Józsefváros helyszínei jelentik. Kiss József, a Hét alapító szerkesztője, aki a napilap műfajába emelte a szépirodalmat, egy legendás Népszínház utcai lakásban lakott, a híres Polgári serfőzde bérházában. A körút túloldalán épülő, szomszédos Palotanegyed és a külső-Józsefváros kontrasztját kifejező józsefvárosi gúny csak „Sörpalotaként” emlegette a házat. Kosztolányi Dezső így írt Kiss népszínház utcai miliójéről nekrológiájában, a Nyugatban: „Egy decemberi délből, nagyon régen fölkerestem A Hét szerkesztőjét. Ágyban feküdt. Nem volt beteg, hanem verset írt azon a napon és szokása szerint ilyenkor nem kelt föl.(...) A selyemperzsáktól derengő szobában, párnáktól körülámasztva trónolt a rengeteg ágyon, melynek sárga paplanján rajztábla hevert, ráfeszített ívpapírokkal, körötte sok-sok hegyesre faragott írón, hogy kellő pillanatban keze-ügyében legyen s ne rebbenjen el a végzetes íge, mely csak ritkán jelentkezik és hamar eltűnik.” – Míg Kiss megadta a módját a rímfaragásnak, addig három házzal odébb Raj Tamás nagyapja, Gold Vilmos és a híres jiddis színész, Littmann Pepi Dibbukot adott elő az utolsó pesti zengerájában, a Wertheimer mulatóban. Ignotus szavaival: „egy nem is túlságosan fiatal s éppen nem a legszebb lengyel zsidó lány vagy asszony, aki kaftános és pajesztes zsidó legénynek öltözködve és zsargon-



Mátyás tér



Józsefvárosi háztetők
(Fotó: Szegő Dóri)

még 1944 nyarán, a német megszállás után is járhattak. Talán az „Egy szoknya egy nadrag” vagy a „Casablanca” feledtették sötét gondolataikat, de az, hogy szigorúan a számukra kijelölt szerdai és pénteki első előadásokat látogathatták, már sejtette a végkifejletet. Ezzel egy időben a szomszéd sarkon, a Köztársaság tér 12-ben rejtőzködött Aharon Rokéáh Singer, belzi csodarabbi, aki a háború kitörése miatt menekült lengyel gettókon át Budapestre, majd a német megszállás előtt néhány hónappal az Orient Expresszre szállt Palesztinába szóló irattal, és megalapította galíciai haszid irányzatát Izraelben.

Fejes Endre a Rozsdatemetőben „Jó lelkű, tékozló embereknek” nevezi a Nagyfuváros utca népét, akiknek „dúsan terített asztaluknál mindennap csirkét, kacsát evett – felekezeti és rangkülönbség nélkül – a szomszéd és a rokon, a távoli ismerős vagy az arra járó koldus”.

A jelen külső-Józsefvárosának helyszínei még mindig őriznek valamit a Teleki téri zsidóváros századfordulós hangulatából. Budapest egyik

nyelven énekel mindenféle sikatori malacságot és gettó-érzelmességet, de oly szemtelen jókedvvel, oly patakozó biztossággal, olyan egy szempillantás alatt egybemarconizódó összeköttetésben az egy szavát alig értő közönséggel”. Kiss halála előtt néhány évvel, pár karnyújtásnyira a Teleki tér és a Kun utca sarkán született, és élte le egész életét a geniza-kutató tudós és rabbi, Scheiber Sándor is. Hozzá a Nyugat nagyjai már nem teázni jártak, ő a két szobás kis lakás nagy könyvtárában őrizte Arany, Mikszáth és József Attila kézíratait. Házának földszintjén, Népszínház-mozgó néven filmszínház működött, melybe – a városban egyedülállóan – a zsidók

leghányatottabb sorsú kerülete talán a legtöbb kárt szenvedte a második világháborúban. Épületeinek 90%-a megsérült, a város újjáépítésekor itt szinte egyáltalán nem építettek házakat, az ötvenes évek elejéig a foghíjtelkek is üresen álltak. A bérházakat államosították, majd szinte egyáltalán nem tartották karban. A mellőzöttség talán nem kedvezett az épületeknek, annál inkább a háború előtti milióknak és életformáknak. A negyed éppen slumosodásának és krízishelyzetének köszönheti, hogy túlélte az elmúlt húsz évet is. Nem volt remény arra, hogy a társadalom felsőbb rétegei számára vonzó kerületté tehető, ezáltal elkerülte a gyors haszon mentén, gondolkodás nélkül bontó befektetők figyelme.

Ez az a városrész, ahol a gangos házak udvaraiba vagy szuterén-üzletek nehéz gyalúfüggönyei mögé nézve még mindig a háború előtti tárgyakat, tevékenységeket és illatokat találunk, ahol olyan iparosokkal találkozunk, mint autókárpit-készítő, kard- és fegyverműves, karácsonyfadísz-készítő. Ahol a zsinagógával szemközt, Nagyfuvaros utcai lakóház udvarán a mai napig megvan a taslich kút, melybe a ház vallásos zsidó lakói, Ros Hasanakor beleszórták a bűneiket jelképező morzsákat. Különös egybeesés, hogy ebben a házban működött az Éc hájimnak – Élet fájának nevezett egyetemes ortodox imaterme, és ebben a kertben, a kút szomszédságában áll egy fügefá, ami a bibliai leírás szerint az Édenkertben az Élet fája mellett nő.

Ez az a városrész, ahol a Mátyás tér sarkán, egy tűzfalon a mai napig egy régi pléhkrisztus figyel: „a Koszorú utcában egy töpörtyűnénike mindig friss mezeivirág-csokrot csempész a sarki pléhkrisztus fémlábaihoz. Bizonyos esteiken gyertyákat gyújt a virágok között. Szélben lebegő lángnyelvek, félrebillent fejű, kopott férfialak, aki csak a Mátyás tér és a József utca rosslányait érdekli. Éjszakánként ka-

bátjukat magukra tékerve állnak előtte sírva.” – írja Lábass Endre Vándorparadicsom című kötetében.

Ez az a városrész, ahol a Teleki tér egyik udvarában kis imaterem áll, amit galíciai haszid zsidók alapítottak a századfordulón, Csorkovo schul néven, és azóta is eredeti formáját őrzi. Évtizedekig a kerület legendás Glázer Juci bácsijának tiszteletére jött össze minden héten a minjen. A kis gyüleke-



zet tagjai Glázer bácsi halála után is összejöttek, egyre több lett a fiatal. Az imaterem melletti, egykor női részként használt lomtár takarítása közben, háború előtti újságokba csomagolt cipők mellett rábukkantak arra a Dávid-csillagos festőhengerre, amivel a zsinagóga falait díszítették. (S terveik szerint egyszer újra ezzel festik ki az imaházat. A szerk.)

Ez az a városrész, ahol a József utcai 110 éves műteremházban ma a Roma Parlament viszi tovább a hely szellemét. Itt készítette Seenger Béla a Zeneakadémia és a Parlament épületedíszait. A ház udvarában kialakított műtermekben rajzolta az állatkerti pavilonok terveit Kós Károly, és itt alkotott Ferenczy Béni is. A Józsefváros ütött-kopott utcáin olyanok látogattak a József utcai házat, mint Iturbido, mexikói hercegnő, aki a mexikói ope-



Littmann Pepi
haszid ruhában

André Kertész
a műteremházban

raház szecessziós üvegkupola-terve ügyében érkezett Maróti Gézához és Róth Miksához. A Műteremház mohával borított kertje a mai napig borostyánnal benőtt szobrokat őrzi. A néhány éve veszélybe került épület megmentéséért aktívan tiltakoznak az erre szerveződő helyi civilek.

„Mi hát a közép-európai városok közös öröksége? A századforduló derűs csendje, amely a változatlanosság törékeny ígéretével nyugtatja meg a jelenben ellenségüket megtalálókat? (...) Szeretném hinni, hogy Budapestet nem csak a gazdasági stratégiák, egyezmények és autópályák, de a vándorlóemberek, tárgyak és történetek is újra szorosan összefűzik a régió városaival.” – Írja Polyák Levente a közép-európai városok emlékeztetőről írott esszéjében. Én történetesen nem látom ellenségemet a jelenben, a változatlanosság törékeny ígérete mégis megnyugtat, és azt hiszem, Budapesten a vándorlóembereknek, tárgyaknak és történeteknek van egy, az előbbinél még fontosabb küldetése.

GADÓ JÁNOS

Rabbiképző: legenda és valóság

A hajdani Rabbiképző Intézetet két legenda övezi. A legenda itt nem valótlanságot jelent, hanem olyan tényeket, amelyek eredeti közegükből kiléptek és az új körülmények között egészen más jelentést vettek föl.

A Nagy Legenda a Rabbiképző (akkori népszerű nevén: a Szeminárium) fénykoráról szól, az 1938 előtti időkről, amikor a neológ rabbik színe-java a korabeli tudományosság csúcsán állt, és a *Wissenschaft des Judentums* jeles művelőiként öregbítették az intézmény, a magyar-zsidó tudomány és az ország hírnevét. Bacher Vilmos vagy Blau Lajos, az egykori igazgatók műveinek reprint kiadásával a mai utódok azt jelzik, hogy világképük közepén a nagy elődök állnak, „melyhez tekint az utód erénye”. A 2004-ben indult Magyar Zsidó Szemle nem csupán Bacher Vilmos által indított periodika nevét viseli, de még címlapjának tipográfiája is megegyezik a száz évvel ezelőttivel.

A pusztulás és enyészet évtizedei után a hajdani Szeminárium legendává nőtt, rég elhunyt tudós igazgatói és tanárai pedig mitikus hősoszokká, akikre úgy tekint a kései utódok nemzedéke, mint Kossuthra és Széchenyre a mai magyarok. Elsősorban ebből merít önbizalmat a mai Országos Rabbiképző–Zsidó Egyetem (OR–ZSE) gárdája, ezen a kösziklán alapul legitimációja.

Nem az amerikai Jewish Theological Seminary vagy más, kortárs konzervatív vallási intézmény az irányadó, hanem a száz évvel ezelőtti Rabbiképző. Aki ma neológ halachikus



**Az Országos Rabbiképző
Zsidó Egyetem épülete ma...**

...és 1877-ben



döntvényeket keres, a nagy elődök döntéseiből talál egy csokorra valót az intézmény honlapján. Az Intézet által indított Hacófe (online) ill. Magyar Zsinagóga c. folyóiratok szintén hajdanvolt kiadványok nevét viselik. (Utóbbi szintén a nagy elődök 80-100 évvel ezelőtt megjelent írásainak reprint változatát tartalmazza.)

Hol vannak már azok a száz évvel ezelőtti, ortodox körökben terjesztett népszerű babonák, melyek szerint a neológ Rabbiképzőre került jámbor fiúk haját és szakállát lenyírják, és disznóhúst etetnek velük? A Rabbiképző legendájához nem érnek fel.

A KIS LEGENDA

A Kis Legenda a pusztulást túlélő, s az intézetben maradást választó egyetlen tudós, Scheiber Sándor alakja körül épült fel. Scheiber, az „utolsó mohikán”: tudós, rabbi és ember volt egy olyan korban, amely egyiket sem nézte jó szemmel. Oly magától értetődő tartással kutatót és tanított az őt szorgalmasan besúgó, gerinctelen hitközségi vezetők között, hogy már életében legenda lett, s ez halála után csak növekedett.

A mai negyvenesek még kortársként emlékeznek rá, innen alakjának hatalmas ereje. Lám, mostoha körülmények között is lehet nagy tudósnak lenni, nyilván ma is lehet, csak akarni kell.

A KÖNYVTÁR

A Rabbiképző könyvtárának küzdelme a fennmaradásért és megújulásért jól szemlélteti az intézmény mai gondjait. Százezer tételre becsülik az állomány azon részét, amelyet 1989 után teljesen rendezetlen állapotban örököltek meg. Illetéktelen „éredklődőktől” nem védve, katalogizálás nélkül, egymás hegyén-hátán hevertek értékes könyvek, azonosítatlan kéziratok. Mostanra annyi történt, hogy az állomány ezen részét sikerült megfelelően bedobozolni és elzárni, így a penész és a tolvajok már nem fenyegetik. Ám a feldolgozás rendkívül vontatottan halad: a rektor szerint – a 130 ezer tételes állományból – eddig mintegy tízezret sikerült a modern könyvtári követelményeknek megfelelően katalogizálni.

A katalógus a másik szűk keresztmetszet: a nyilvántartott állománynak is csak egy része hozzáférhető elektronikus formában, s még az új szerzeményekkel sem tudnak lépést tartani. Noha az új könyvek beszerzésére szolgáló összeg igen csekély, ezek mégsem jelennek meg mind az elektronikus katalógusban: pl. a 2009-ben beszerzett állományból alig húsz tétel látható. Az online hozzáférés egyelőre nem megoldott.

– Az egész egyetem költségvetése 180 millió forint, s ez hat éve nem emelkedett – panaszkodik Schöner Alfréd rektor. Ebből három főállású könyvtárosra telik, holott tíz kellene.

A könyvtár, jelenlegi állapotában nem vetekezhethet az ELTE Judaisztikai Kutatócsoportjának könyvtárával, amelynek nyilvántartása naprakész és a kortárs szakmai folyóiratokból és könyvekből is sokkal jobb a kínálata.

VERSENYHELYZET

Mindez átvezet bennünket az OR–ZSE előtt álló következő kihíváshoz: 1989-ig meglévő monopolhelyzete megszűnt és ma már minden téren erős versenyben kell helytállnia.

A Komoróczy Géza által létrehozott, fent említett kutatócsoport olyan szakembereket nevelt ki, akik ma a *Wissenschaft des Judentums* korszerű művelése terén idehaza versenytárs

nélkül állnak. Az OR–ZSE-n diplomázott fiatal rabbik nem kutatással, hanem a szétesett közösségek életre keltésével voltak/vannak elfoglalva. Amit teljes joggal és nem kevés eredménnyel művelnek. Ám a korszerű judaisztika tudománya ma már nagyjából máshol virágzik. További gond, hogy a fent említett, ELTÉ-n végzett szakemberek nem tanítanak a Rabbiképzőn – noha „van velük kap-



Schöner Alfréd rektor

csolatuk”, teszi hozzá a rektor. A korszerű, tudományos kutatás lehetőségeit kereső fiatal tudósok az ELTÉ-n, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem judaisztika tanszékén, vagy éppen külföldi egyetemen helyezkednek el.

Egy másik dimenzióban a Chabad Lubavics mozgalom folytat kemény konkurenciaharcot: a Mazsihisznek immár három templomkörzetében működik lubavicsi rabbi. (A Dessewffy utcai körzet élén pedig egy litvis ortodox rabbi áll.) Az OR–ZSE nem tud az igényeknek megfelelő számú neológ rabbist „kitermelni”. Noha jelenleg 19 fő tanul a rabbi-szakon, közülük 1-2 fő kaphatja meg a rabbidiplomát a közeljövőben. Nem mindegyik tanulóból lesz ugyanis rabbi: aki a magasabb követelményeket nem bírja, az megkaphatja a BA diplomának megfelelő rabbi-helyettesi oklevelet. Jelenleg is rabbi-helyettes áll a közösség élén Miskolcon, illetve az újpesti zsinagógában.

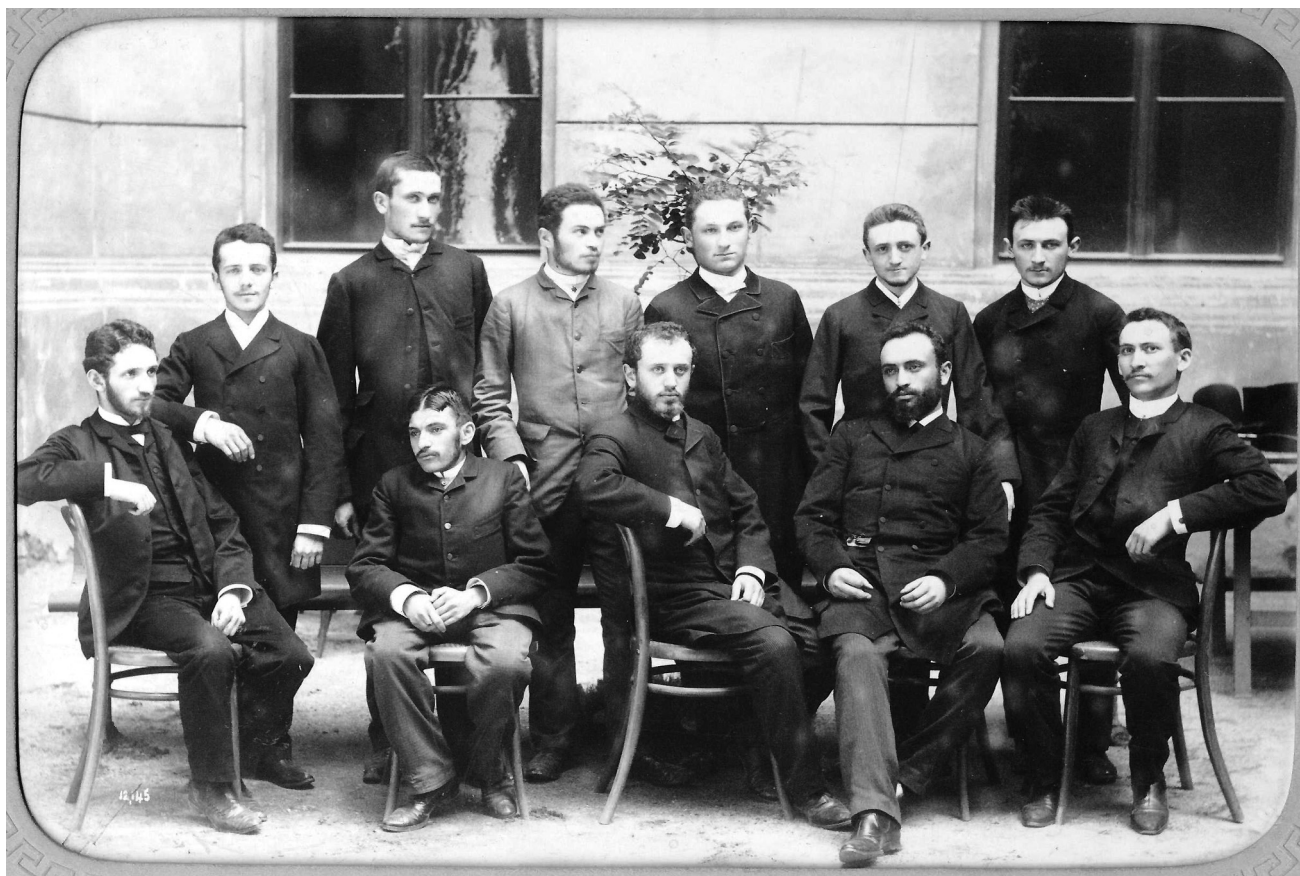
A Chabad – nem sokkal azután, hogy 1989-ben megjelent Magyaror-

szágon – megkezdte az imakönyvek kiadását. Az OR–ZSE első imakönyve ezután több mint tíz évvel, 2010-ben jelent meg.

A konkurencia harmadik dimenziója a közösségi együttlét. Az erre vágyó zsidók ma az ortodox sabattól a romkocsmáig számtalan lehetőség között választhatnak. A Rabbiképző legendáriumához tartozó péntek esti kidusok mára bevonultak a történelembe. E kidusok, melyeket a hetvenes években Scheiber Sándor indított el, hamarosan szabad szellemű, s a hatalom által épp hogy megtúrt összejövetellel alakultak, ahová számos nem zsidó is eljárt. A társasági életre vágyó zsidó ifjúság egészen a rendszerváltásig itt jött össze – mert máshol nemigen lehetett. Ma már lehet, s a mostani péntek esték társadalmi szerepe a József körúton teljesen megváltozott: ilyenkor az OR–ZSE tanáraié vagy növendékeié a szó, akik – a rektor szavai után – kutatásairól vagy az előimádkozás és a homiletika terén szerzett jártasságukról adnak számot, a mintegy ötvenfőnyi hallgatóság előtt. Ilyenkor lányok is szót kapnak, de a zsinagógában konzervatív fordulat ment végbe: az orgona elhallgatott és a vegyes kar sem énekel már.

Nem kisebb konkurenciát jelent ma a honi és külföldi egyetemeken, tudományos intézetekben folyó kutatás a magyar zsidóság történetéről, ill. jelen társadalmi helyzetéről. Ez a tudományág az elmúlt húsz évben sosem látott virágzásnak indult és a témában kisebb könyvtárnyi irodalom látott napvilágot. Az OR–ZSE tudományos kiadványai túlnyomórészt hasonló témájú publikációkat tartalmaznak. Abban a mezőnyben igyekszik tehát tudományos hírnevét megalapozni, ahol olyan szerzőkkel kell fölvennie a versenyt, mint Heller Ágnes vagy Karády Viktor. Infrastruktúrája, tudományos beágyazottsága, kapcsolatrendszere azonban még nem teszi lehetővé, hogy a szellemi élet „nagyágyúit” alkalmazza. Egy-két ilyen személy mindig megtalálható az oktatók között, akik szívesen tanítanak a zsidó egyetemen, de főállásuk (vagyis gyökereik) nem itt vannak.

A Magyar Zsidó Szemlében megjelenő írások egyébként gyakran színvonalasak, nem egyszer hiánypótlóak.



A Rabbiképző 1887-ben végzett növendékei

De nehezen hozzáférhetőek, mert a kiadvány könyvesbolti forgalomban nem kapható. Itt is megmutatkoznak a tudományos infrastruktúrába illeszkedés gondjai.

Az OR–ZSE – amely 181 tanulóival valószínűleg az ország legkisebb egyeteme – ma megfelel egy egyetemmel szemben támasztott minimális követelményeknek. Megfelelő számú kar, tanszék, továbbá másoddiplomás képzés, doktori iskola és nyelvi lektorátus működik falai között. Van két olyan szak, ahol a PhD-vel rendelkező oktatók száma eléri a minimálisan szükséges három főt: a rabbi tanszak és a másoddiplomás zsidó művelődéstörténet. A többi szak, ennek hiányában, csak a három éves képzésre és az ennek megfelelő BA fokozatú diploma kiadására jogosult.

Schöner rektor panaszkodik, hogy a Nemzeti Akkreditációs Bizottság (NAB) tagjai nem értik: a hagyományos jesiva-világban komoly talmudikus műveltséget lehet szerezni akkor is, ha valakinek nincs modern PhD-je.

Így a Rabbiképző legkiválóbb oktatóit a NAB nem veszi számításba. Ellene vetem, hogy a modern egyetem és a hagyományos jesiva-oktatás közötti szakadékot már száz évvel ezelőtt is áthidalták: a Rabbiképző végzettjeinek kötelező volt a bölcsész-doktorátus megszerzése. (Ami az akkori világban hallatlanul magas követelménynek számított, hiszen még a 30-as években is az érettségi jelentette a belépőt a jó társaságba, s a lakosság mindössze 1-2 százalékának volt diplomája.)

– Hát, az akkor volt – sóhajt nosztalgiával a rektor.

Mindamellet az OR–ZSE doktori iskoláján most is négy rabbi és egy kántor dolgozik disszertációján (három további doktorandusz mellett). Ha sikerrel megvédik dolgozatukat az OR–ZSE doktori bizottsága előtt, javulni fog a helyzet, és újabb mester szak indulhat az eddigi kettő mellett. Ez mindenekeelőtt a judaisztika tanári szakon lenne fontos.

*

A magyar zsidóktól 1944-ben elrabolták magyarságukat, 1948 után pe-

dig a zsidó élet lehetőségétől is megfosztották őket. 1989 után ezért a magyar zsidóság mibenlétét újra ki kellett találni.

– Mi a Rabbiképző filozófiája ma, 2011-ben? – kérdezem a rektort, aki válaszul az intézmény történetét áttekintő tanulmányt ad a kezembe. Ebben olvashatók a Rabbiképző 1877-es indulásakor megfogalmazott célkitűzések a zsidó hagyományok és a korszerű tudományosság szintéziséről. Ám a neológia XIX. századi nagyjai a XX. század által fölvetett roppant dilemmákra nem adhattak választ.

Schöner rektor fölépített egy működőképes intézményt, amely nagy erőfeszítésekkel igyekszik ellátni elsődleges feladatát: kinevelni a Mazsihisz intézményrendszerét működtető, képzett kádereket. Az intézmény mára viszonylagos anyagi függetlenséget harcolt ki magának. (Költségvetésének hatvan százaléka az állami támogatás, a maradékról pedig évente egyszer szavaz a Mazsihisz közgyűlése.) A következő kihívás: átugrani a hitközség árnyékát, a szó szellemi értelmében is.

ARDAI PÉTER-BITTER BRUNÓ

Palotanegyed: a negyedek negyede

„A Tilos az Á a régi Bakony étteremben volt. Mindig odajártunk. A Fidesz ott tartotta a gyűléseit lenn a pincében, de volt ott kuplerájtól kezdve minden. Ha nagy társasággal, barátokkal mentünk az éjszakába, akkor mindig odamentünk, mert ott biztosan volt hely. Aztán egyszer megkérdeztük, hogy kié a hely. Pont akkor volt a rendszerhalál. Káosz volt, nem lehetett tudni, ki mié, hova tartozik, elég könnyen hozzá lehetett jutni bármihez. Erre mi kinyitottuk a Tilos az Á-t, többnyire a barátainknak, és el nem képzeltük, hogy ez lesz belőle. Már az első nap nem lehetett elférni. Kinyitottuk az ajtót, és mire mi odaértünk, már ültek az asztaloknál. Jó idő esetén a téren ugyanannyi ember volt, mint bent. Az elején nagyon masszív volt: hétfő, kedd, szerda – teltház. Reggelente pedig szépen felsöpörtük a teret. Akkor ilyen dolgok voltak. Sok energia szabadult fel az emberekből, és mindenki azt hitte, mindent szabad.” (DJ Palotai)

Ezekkel a szavakkal jellemezte Palotai Zsolt, minden magyar DJ atyja a Tilos az Á nevű kultikus, a magyar underground szcénát megteremtő szórakozóhelyet. Ez a klub azonban sokkal többet jelentett holmi füstös, szabadelvű gyűjtőhelynél. A Tilos az Á azóta kultikus fogalom, valódi entitássá avanszált, amely a rendszerváltás hajnalán oly sok fiatalnak mutatott kiutat a kilátástalanságból. Itt végre mindent szabadott. Itt összegyűltek azok az emberek, akik hasonlóan gon-



dolkodtak, s akik végre nyugodtan elmondhatták, hogy mit gondolnak a világról. Más szemszögből nézve a Tilos az Á kaput nyitott a posztkommunista éjszakai kultúrának, a budapesti alternatív kocsmáknak, szórakozóhelyeknek, ez a kapu pedig nem máshol volt, mint a Belső-Józsefvárosban, közkezdveltebb nevén a Palotanegyedben.

A Tilos az Á igazi katalizátorként működött: nem sokkal a nyitás után megteremtette a Mikszáth téri „Bermuda-háromszöget”, melybe a pár lépéssel arrébb lévő EgoCentrum, az első Total Car, illetve a Könyves Ká-

vézó tartozott. A Palotanegyed egy évtizeddel megelőzte az azóta „piacvezető” budapesti romkocsmákat az underground szórakozás terén, s az azóta megnyílt negyedbeli kulthelyek (APACuka, Lumen, Jelen, Darshan udvar, Roham, Corvintető, és a Tilos az Á helyén nyílt Zappa) is ezt az alternatív vonalat követik. A Palotanegyed kétségtől a szabadság és a szórakozás negyede, a budapesti Marais, Prenzlauer Berg, Soho és Brooklyn Heights.

A negyed éjszakai pezsgését nagyban fellendíti, hogy a Palotanegyed Budapest legnagyobb diákközpontja. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara, a Károli Gáspár Református Egyetem, a Rajk László Szakkollégium, az Andrássy Gyula Németnyelvű Egyetem, a Színház- és Filmművészeti Egyetem, az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem, illetve a Semmelweis Orvostudomá-



Mikszáth tér



Baross utca

nyi Egyetem több kara is a Palotanegyedben működik. Napról napra, estéről estére több ezer diák fordul meg a Belső-Józsefvárosban, s a tanítás előtt/alatt/után kellemes órákat töltenek el a környék vendéglátóhelyeiben, illetve Budapest legnagyobb könyvtá-

rában, a Szabó Ervin Könyvtár központi épületében (amely egykor a Wenckheim család otthonául szolgált). Minden túlzás nélkül kijelenthető, hogy a Palotanegyed a diákok negyede.

A diákoknak és a rengeteg szórakozóhelynek, a rengeteg vendégnek köszönhetően óriási az igény a negyed kulturális programjaira is. Azokból pedig volt és van bőven. A XIX. század közepén József nádor rendelkezé-

se alapján épült a Nemzeti Színház és a Nemzeti Múzeum is, s az 1900-as évek elején a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyező Egylete építtette fel a negyed egyik emblematikus épületét, a nevében is kultúrát hordozó Gutenberg-otthont. Azóta számos galéria, kortárművészeti központ, kulturális intézmény nyílt a Palotanegyedben, amelyek újra emelik a negyed fényét; elég csak a Lumen galériára, a Műüska Bazaarra, az Ateliers Pro Arts-ra, a Budapest Jazz Clubra, a Maladype lakásszínházra, a Casa de la Musicara, az Artbázisra, a Hybrid Art & Caféra, az Olasz Intézetre vagy az Ari Kupsus Gallery-re gondolni. A Palotanegyedben működik Budapest első és eddig egyetlen, főként külföldi független művészeket befogadó szalonja, a két angol úriember által alapított Brody House, amely egy luxus magán szállót is magában rejt. Emellett számos fesztivál színesíti a Palotanegyed napjait: a Világtáncfesztivál, a Könyvvásárok, a Kulturális Örökség Napjai, s a Palotanegyed Fesztivál is programot szolgáltat szinte minden hónapra.

Ha valaki a Palotanegyed sarkán húzódó, a Blaha Lujza térre kifutó So-

Érdekes helyek, címek:

APACuka és Ateliers Pro Arts (Horánszky u. 5.)
 Ari Kupsus galéria (Bródy Sándor u. 23/b)
 Artbázis (Horánszky u. 25.)
 Beyond Budapest alternatív városnéző túra (www.beyondbudapest.com)
 Bródy House (Bródy Sándor u. 10.)
 Budapest Jazz Club (Múzeum u. 7.)
 Építész Pince (Ötpacsirta u. 2.)
 Jelen (Blaha Lujza tér 1-2.)
 Lumen Galéria (Mikszáth Kálmán tér 2.)
 Maladype Lakásszínház (Mikszáth Kálmán tér 2.)
 Olasz intézet irodalmi kávézó (Bródy Sándor u. 8.)
 Országos Rabbiképző Intézet (Bérekocsis u. 2.)
 Párbeszéd Háza – Jezsuiták (Horánszky u. 20.)
 Roham Galéria és Kulturális Központ (Vas u. 16.)
 Tichyné és Lányai polgári tisztítószalon (Bródy Sándor u. 22.)
 Zappa és a „Szabad az Á” (Mikszáth Kálmán tér 2.)



mogyi Béla utcában jár, nem tudja nem észrevenni a gombamód szaporodó, eddig kizárólag Nyugat-Európában látott Call-shopokat. Európa modernebbik felén ide járnak nap mint nap a hazájuktól több ezer kilométerre szakadt polgárok, s az adott ország telefonarifáinál jutányosabb áron hívhatják az otthon – általában Afrikában, illetve a Közel-Keleten – maradt szeretteiket. A Blaha Lujza tér eddig is Budapest legnagyobb fekete kolóniájának találkozóhelye volt, azonban a Call-shopok már intézményes formában működnek tovább. Már öt van belőlük a Somogyi Béla utcában, amelyek előtt békésen gyülekeznek és trécselnek az emberek, ráadásul megnyílt egy arab fodrász is, amelyet szintén csak Nyugat-Európa multikulturálisabb felén láttunk eddig. Budapest elindult a modern európai nagyváros irányába, a Palotanegyedet pedig méltán nevezhetjük a kultúra negyedének, a kultúrák találkozópontjának.

Évezredek óta meghatározza a világ kulturális életét az egyház, s ez hatványozottan igaz a Palotanegyedre is. Nem hiába hívják a Horánszky utcát és környékét a Kis Vatikánnak, hiszen ezen a kis területen számos egyház és gyülekezet van jelen, több mint egy évszázada. Megtalálható itt a Premontreiek tanulmányi háza, a Ciszterek kollégiuma és rendháza, a Sophianum, a Sacre Coeur apácák leánygimnáziuma, a Krisztus Király Plébánia, a Szent Rókus plébánia, a Budapest-Jó-

Horváth Mihály tér

zsefvárosi Evangélikus Egyházközség, a Jézus Szíve Néplányai Kollégium és persze zsidó vonalon az Országos Rabbiképző is. A legjelentősebb azonban a magyar jezsuita egyház bölcsője, a Jézus Szíve templom és a jelenleg Párbeszéd házaként működő jezsuita központ, melynek óriási szerepe volt a nyilas hatalomátvétel után üldözött zsidók elrejtésében és megmentésében. A jezsuiták a svéd Vöröskereszt és a pápai nunciatura menleveleivel üldözöttek százait mentették meg. Raile Jakab jezsuita páter volt a mentőakció egyik legfőbb irányítója, akit ezért a jeruzsálemi Yad Vashem Intézet – egyedüli magyar jezsuitaként – a Világ Igazai kitüntetésben részesített. Páter Raile Jakab egész nap járta Budapest utcáit, hamis keresztleveleket szerzett, s szinte minden nap hozott egy-két újabb védencet a jezsuita központba. A nyilasok nagyon gyakran razzizáltak a rendházban, géppisztolyokkal maguk előtt hajtva az atyákat. P. Raile úgy ejtette át őket, hogy az ugyancsak náluk rejtőzködő katonák közül kettőre rendőregyenruhát adott, s a portásfülkét rendőrszobának álcázta. Ettől fogva illetéktelenek nem léphették át a rendház ajtaját, a németek és a nyilasok figyelmének elterelésével pedig minden üldözött megmenekült, aki a

Központban keresett menedéket. Ezek után nem túlzás azt mondani, hogy a Palotanegyed a vallások, az összetartó vallások negyede.

A több évszázados pezsgő vallási és kulturális élet, az utóbbi évtizedek szórakoztatóipari forradalma, meg persze némi EU-pénzek elhozták a fejlődést Belső-Józsefvárosban. Az elmúlt években sorra újulnak meg a közterek: a Kálvin térről indulva a Mikszáth Kálmán tér felé a Reviczky utcán vagy az Ötpacsirta utcákban úgy érezzük, mintha nem is Magyarországon járnánk. Új köntöst kapott a Mikszáth Kálmán tér, a Krúdy Gyula utca, a Múzeum utca, a Pollack Mihály tér, s a következő években az egész negyed megújulhat az Európa Belvárosa Program keretében. A Nagykörút másik oldalát nézve hihetetlen, hogy a Palotanegyed is a nyolcadik kerület része, hiszen szerkezetileg, történelmileg és jelenlegi fejlettségi szintjét tekintve egyértelműen a többi belső belvárosi kerület városszövetébe illeszkedik a leginkább. Az elmúlt időszakban ez a negyed fejlődött Budapesten a leginkább, ezért egyértelmű, hogy a Palotanegyed a fejlődés negyede.

De valójában miért is Palotanegyed a Palotanegyed? A kiegyezés és az első világháború közötti intenzív gazdasági és ipari fejlődés Budapesten sok nevezetességet teremtett, azonban ezen a kis területen (Kiskörút – Nagykörút – Rákóczi út – Üllői út) egy olyan eklektikus-szeccsessziós épületállományt hozott létre, amely szinte már Hungaricumnak számít, hiszen a kontinensen máshol nemigen található ilyen egységes szerkezetben, ilyen nagy mennyiségben előforduló eklektikus épület. Az Esterházy, Zichy, Festetics, Wenckheim és Dessewffy család tagjai sejtethetnek valamit a XIX. század végén, mikor úgy döntöttek, hogy a Képviselőház (ma Olasz Intézet), a Nemzeti színház és a Nemzeti Múzeum mellé nekik is pár impozáns palotát kell felhúzniuk a Belső-Józsefvárosban. Kezdetben az arisztokrata családok díszes épületei, később a pezsgő vallási, kulturális, oktatási élet teremtette meg a Palotanegyedet, amelyet ezek után bizton hívhatunk a negyede negyedének is.

SZÁNTÓ T. GÁBOR

A Teleki

Jártam már a Teleki téren, jártam már más sülban is itt – igaz, csak képzeletben. *Keleti pályaudvar, végállomás* című regényemben a Karpfenstein utca egyik haszid imaházát írtam meg, a belzi rabbi követőjével: milyen is lehetett e világ a Rajk-per idején. Valamikor több mint húsz kis imaház, tanház (stíbl, kloyz) működött a közelben, ám a „Csortkover” a Teleki tér 22-ben még ma is tartja magát.

Amikor Gláser bácsi, az imaház mindenese néhány éve meghalt, a sül szórványos látogatói mintha rendszeresebben és többen jöttek volna össze az azt követő szombatokon, mesélik. Mintha sebesült szervezet szedte volna össze minden erejét, hogy lábra kapjon. Igaz, Mayer András fotós szkeptikus volt. Azt mondta: az öreg, aki hét-főtől péntekig szervezte, hogy meglegyen a következő szombatra a minjan, nem lehet pótolni.

Azután mégis, épp ő és testvére, a programozó Mayer Gábor vették át Glá-

ser Jakab szerepét, s barátaik segítségével évek óta így van (majdnem) minden szombaton minjan az egykori csortkovi haszid rebbe követői által az első világháború után alapított, szefárd rítusú imaházban. Az öregebbek talán még képesek felháborodni azon, ha valaki más liturgiával imádkozik, de a fiatalabbak számára kevésbé átélethetőek ezek a viták.

A falon ott lóg az 1927-es Misna Egyesület kényelvű, héber és jiddis alapszabálya, amelyben huszonnyolc fiatalember, köztük huszonöt rabbi fia rabbi fogadalmat tesznek, hogy napon-ta tanulnak itt, az imaházban. Michael Miller történész nem volt rest, vette a fáradságot, és nyomozott egy kicsit a Misna Egyesület tagjainak leszármazottai után. Az egyik utód megosztotta emlékeit a fiatalokkal, honlapjukon olvasható az egykori tagok névsorával együtt (www.telekiter.com). Egy másik úr, akinek itt volt barmicvója 1944-ben, egy vízforralóval segítette ki a sült. Tovább keresik az egykori tagok leszármazottait, megörököteni kívánva történeteiket. Olyanokat, mint például az 1956. szeptember 27-it, amikor az olvadás légkörében, a Tóra örömmünnepe a térré is kimerészkedtek a körmenet során a zsidók. 2010 őszén, több mint fél évszázad múltán, a hívek ismét megsétáltatták a tekercseket a Teleki téren, Szimhát Tórákor.

Ez a közösség – melyben ma már ismét minden korosztály képviselteti magát – elsősorban önkéntes munkából és adományokból tartja fenn magát, amellett, hogy az Ortodox Hitközség és a Bzsh is segítséget nyújt létük-höz. Van, aki például azt vállalta a mai templomjárók közül, hogy minden szombatra szőlőlevet hoz. Kazánfelújítás és kéménybélelés, közösségi tér kialakítása az évtizedek óta nem használt, romos női szakaszból, a sabbeszi bojler beüzemelése (melynek eljárását kitalálójá, a felújítási munkákat irányító Mayer Gábor szabadalmaztatni szeretné), a sok segítséget nyújtó Nőegylet beindítása – mind komoly lépései annak a munkának, ami folytonosságot teremt az imaháznak, annak ellenére, hogy a környék zsidói, egykori kereskedők, kisegyzisztenciák mind eltűntek, s mai híveik a Terézvárosból, az Újlipótvárosból, vagy éppen Budáról járnak ide. A legfontosabb feladat jelenleg patinás tóratekercseik felújítása. Betűket, szavakat, he-tizsakaszokat bocsátanak „áruba”, keresvén a kapcsolatot azokkal, akik megfinanszíroznák a mintegy másfél millió forintos munkálatokat.

A falon ma is kint lóg történelmi relikviaként az 1942-es központi hitközségi leirat, miszerint a csortkovi imaházban nem lehet önálló rabbija.



Micha, a szófer, áramszünet miatt gyertyafénynél javítja a tórát

A Mazsihisz segítséget ígért





Raj Tamás, egykori szegedi rabbi, hivatásától történt eltávolítása idején, a hetvenes évek elejétől járt ide imádkozni, s nem hivatalosan ő lett a közösség szellemi vezetője. Amikor Rajt 1985-ben megválasztották a Nagyfuváros utcai zsinagógába, a Teleki téren tanítványa, Kőbányai János, a Múlt és Jövő későbbi főszerkesztője tartott hétről hétre tóramagyarázatokat. Miután Izraelbe ment tanulni, s Gláser bácsi is meghalt, akkor vette át

Kőbányai párjának, Fenyő Áginak a fia, Mayer András a stafétabotot, s hívta el barátait, hogy életben tartsák a közösséget. Ma testvére, Gábor az elnöke a létrehívott Gláser Jakab Emlékalapítványnak, András hivatalos titulusa „ülnök”, Horovic László a kántor, de évtizedek óta idejár Feldmájer Sándor is, aki szintén sokat tett a zsinagógáért.

Időközben rabbira is lelt a gyülekezet. Egy jom kippur előtt, amikor nem

A bostoni rebbe látogatása

**A Teleki, felújítás előtt és után
(lent)**

(Fotók: Mayer András)





akadt előimádkozó, Mayer András kétségbeesetten telefonálgatott, de nem talált senkit, aki segített volna. Mindenkinek akadt valami kifogása: elég „kóser”-e a közösség, lesz-e biztosan minjan? Baruch Oberlander rabbi csak annyit kérdezett, hol áll a bima, s be lehet-e jutni az ünnep tisztelőiben tartásával (elektromos áram használata nélkül) a helyiségbe.

A johannesburgi Shalom Hurwitz ma már tört magyarsággal tart drósé-

kat, a fiatalok kérdéseire azonban időnként pergő angolra vált. Volt, aki tartott tőle, hogy a Chabad mozgalom jesivájának vezetője átformálja az imaházat, de Mayer András inkább úgy látja, alkalmazkodott a közösséghez, a helyi imarendhez és szokásokhoz. Amikor nem jön össze a minjan, és nem lehet tórát olvasni, a rabbi akkor is feleleveníti a hetiszakasztörténeteit, a kommentárokat, s a rebbeceen, Dvorah Leah sóletjét, parve sütemé-

nyeiket akkor is élvezhetik a Teleki hívei. „Egy tizedik mindig jókor jön” – hirdeti a közösség honlapjának mottója, s valóban: barátságos fogadtatásban részesül, aki bekopog az udvarról nyíló saroklakásba.

Hanuka utáni szombaton jártam a Teleki téri imaházban, mely korántsem a Jeruzsálemi Szentély, mégis olyan érzésem van, mintha itt sem akarna elfogyni a csupán egy napra elegendő olaj.



DOROGI KATALIN

„Ne felejtsétek el, kik vagytok”

Így kiált az apa az ikrek után, mielőtt elnyomná a hangját a teherautó motorja. Legalábbis így írja le a jelenetet később a két fiú, Giorgio és Nicola Pressburger *A zöld elefánt* című regényben, amely *A nyolcadik kerületi történetek*hez hasonlóan fikció, de önéletrajzi elemei letagadhatatlanok.



Tény: a két Pressburger gyerek, Miki és Gyuri, ahogy akkoriban nevezték őket, 1956-ban, amikor rövid időre megnyíltak a határok, elhagyta Magyarországot, így a szűkebb pátriát, a Józsefvárost is.

– 1955-ben érettségiztünk a Vörösmarty Gimnáziumban – meséli Giorgio Pressburger. – A családjuk nem volt gazdag, sőt, mondhatnám, nagyon szerény körülmények között éltünk. Ám amikor egyetemre jelentkezünk, nem számítottunk sem munkás, sem paraszt származásúnak, ezért reménytelennek tűnt, hogy tovább tanulhassunk. Érettségi után egy közértben dolgoztunk egy évig, és amikor jött az alkalom, *pamm*, nekivágtunk a világnak.

Pontosabban Olaszországnak, és nem véletlenül. A két fivér rajongott az olasz kultúráért, és már a gimnáziumban elkezdte tanulni a nyelvet.

– A legteljesebb egyedüllétben és elkeseredésben telt az első időszak, egymáson kívül nem ismertünk ott senkit. De meg kell mondanom, az

olaszok nagyon jól bántak velünk, elárvult fiatalemberekkel. Mindig találtunk valakit, aki segített. És nemcsak az elején, hanem el is kísérték minket az utunkon. Nem tudom, vajon más országban is így történt volna, de én az olaszoknak egész életemben

hálás leszek ezért.

Miki, azaz Nicola Parmába ment jogot tanulni, később pedig Milánóba költözött, és az akkor legnagyobb példányszámú hetilap, a *Panorama* újságírójaként dolgozott. Gyuri, azaz Giorgio Rómában tanult színházi rendezést, azután pedig, már munka mellett, biológiát is.

Ha most kell Giorgio Pressburgert bemutatni, hogy ki is ő, mivel foglalkozik, nagyon hosszú a lista: író, forgatókönyvíró, operarendező, színházi, rádiós, televíziós és filmrendező, dramaturg, fordító, kulturális szervező, és ami számunkra külön kiemelendő, 1998 és 2002 között a magyarországi Olasz Kulturális Intézet igazgatója – csak remélni tudom, hogy nem hagyta ki semmit. Hogy ezek közül melyik számára a nagy szerelem?

– A könyvírás az egyik nagy szerelem, de azt nagyon későn, 45 éves korunkban kezdtük, ezután jön az operarendezés és a film. Rendeztem operát a világ legnagyobb lírai színházában, a milánói Scalában is. Amikor először mentem be a próbára, azt mondtam: „Hát ideáig jutottam a nyolcadik kerületből.”

Alig 19 évesek voltak a fivérek, amikor elhagyták az országot és a Józsefvárost, és 45 évesek, amikor belefogtak az első könyvükbe.

– Egy író, hacsak nem ritkaságszámba menő zseni, húsz-huszonöt

éves kora körül kezd el írni. Számolja ki: 19 évesek voltunk, amikor magyar anyanyelvűként elmentünk, onnantól fogva még egymással is csak olaszul beszéltünk. Aki olaszul megszületett a helyünkbe, annak 25 évet kellett nőnie. Így kezdtem én 25 éves koromban írni, mint olasz állampolgár. És 45 évesen, mint magyar – felelte Giorgio Pressburger még a legelső interjújában, amelyet 1994-ben készítettem vele egy józsefvárosi helyszínen – de ne szaladjunk előre.

Hogy miért olyan későn kezdtek írni, annak volt egy nagyon tragikus oka is: Nicola megbetegedett. A diagnózis: tüdőrák. Mindketten tudták, hogy nem élhet sokáig. És akkor együtt belefogtak. Így született meg a *Nyolcadik kerületi történetek* címet viselő novellafüzér és *A zöld elefánt* című regény – olasz nyelven. (Hogy miért könnyebb felidézni a gyerekkori emlékeket egy másik nyelven, arról később.)

Olaszul támadt fel a nyolcadik kerület lélekmélybe temetett világa. A Teleki téri piac bódéi és a viaszkos vászon kötényt viselő libás asszonyok, köztük Ráhel, akinek életéből a gyógyszerek söprik ki a múlt veszélyes, éles törmelékeit; Ráhel anyja, a hihetetlenül kövér Grün Zelma, akinek első parancsolata: sötétségben kell élni; a Templom, amely nemcsak a péntek esti istentisztelet helyszíne, hanem az a pokol is, amelynek pincéjében több tucat kisgyerek az éhségtől delirálva vészeli át 1944 telét. Fikció persze, mondta mindig Giorgio Pressburger, amikor azt firtatták, mennyi az önéletrajzi elem ezekben az írásokban, az író ne keverjük a műveivel, de azért mégis felismerhető a család, felismerhetők az ismerősök, tudjuk, hogy a Nagyfuvaros utcai templomról van szó.

A *Nyolcadik kerületi történetek* és A *zöld elefánt* 1986-ban jelent meg Olaszországban. Nicola, Miki már nem érte meg, hogy nyomtatásban is olvashassa, amit együtt alkottak, 1985-ben elhunyt. Hamarosan több nyelvre is lefordították a két művet, amelyek Magyarországon akkor még nem találtak kiadóra.

– Mintha hazatért volna a könyvem – nyilatkozta Giorgio Pressburger, amikor 1993-ban az Európa Könyvkiadó megjelentette A *fehér közök törvénye* című regényét, amelyet ikertestvére halála után immár egyedül írt. Valamilyen nagyon távolított, nagyon áttételes formában, ebben a műben is szerepel a nyolcadik kerület, mint ahogy búvópatakként felbukkan minden további könyvben is, mint a *Fogról fogra* (1997), A *hetedik palotában* (2001) vagy A *müncheni óra* (2005), hogy csak a magyarul megjelent műveket és azok kiadási évét említsem.

De a nyolcadik kerület expressis verbis feldolgozását, a novellafüzért és az első regényt senki nem akarta megjelentetni magyarul. Ama bizonyos, imént említett első interjumat Giorgio Pressburgerrel a C.E.T. folyóirat számára készítettem A *fehér közök törvénye* magyar megjelenése alkalmából, 1994 szeptemberében. Olaszul tudóként volt szerencsém olvasni A *nyolcadik kerületi történeteket* és A *zöld elefántot* is, és nem értettem, mért nem érdekesek ezek magyar nyelven. A Népszínház utca 46. ötödik emeleti lakásában ültünk, Ila néninek, a Pressburger fivérek utolsó megmaradt nénikéjének az otthonában. (Aki többet akar tudni a néniről, olvassa el A *nyolcadik kerületi történetekből* A *hét vőlegény* című novellát.) Ila néni bőven ellátta az újságíró vendéget információval és családi fotókkal, bár meg kell vallanom, amikor úgy érezte, hogy nem esik rá elegendő figyelem, azaz interjú folyik a „gyerekekkel”, vagyis Giorgio Pressburgerrel, úgy hívta fel magára a figyelmet, hogy zajosan visszacsomagolta celofánpapírba a családi fényképeket. A staniclik makacs zörgését máig őrzi a hangfelvétel...

A C.E.T. ugyanezen számában viszont, az interjúval együtt megjelent egy részlet A *zöld elefántból*. A folyóirat főszerkesztője, Mezei András így vezet-

te be a részletet: „Giorgio Pressburger úr a maga gyermekkorával a józsefvárosi folklórt ’adta el’ sikeresen Olaszországban. Kérdés azonban, hogy olaszból visszafordítva ’eladható-e’ a VIII. kerület folklórja Magyarországon?”

Mint a végén kiderül majd, nem visszafordítani kellett, az olasz nyelven való megfogalmazás csupán a fájdalomcsillapítás eszköze volt. De hogy miért féltek a kiadók attól, hogy a nyolcadik kerület folklórja érdektelennek



Giorgio Pressburger

bizonyulhat a magyar olvasó számára, az máig rejtély. A kilencvenes években már reneszánszát élte a zsidó kultúra Magyarországon, látszólag a legkisebb hajdanvolt kelet-európai steti kisvilágát is nagyobb érdeklődés övezte, mint a honi „Nyőcker” zsidó folklórban is gazdag egykori miliőjét. Lehet-e szebben megfogalmazni, mint ahogy a Pressburger fivérek tették A *nyolcadik kerületi történetek* előszavában?

„A keresztény időszámítás szerinti 20. század elején Budapest nyolcadik kerületét zsidók és cigányok tízezrei, az Osztrák-Magyar Monarchia két legnagyobb kisebbsége foglalta el, miközben a Teleki téri piac, minden négyzetméterén bódékkal, boltocskákkal telezsúfolva, jelentős kereskedelmi központtá vált, egyszersmind a szegénység és az emberi szenvedés olvasztótégelyévé. Azé a szegénység és szenvedés, mely hamar kezdődik, és ki tudja, mikor ér véget.”

Évek teltek el, a két első mű magyar fordítása még mindig kiadóra várt, amikor egy teremnyi, Ila néniére erősen hajazó idősebb hölggyel sikerült szembesítenem Giorgio Pressburgert. Áldott emlékü Kovács Zsuzsa, aki másfél évtizedig a Hitközség Gál György Sándor Idősek Napközi Otthonában dolgozott a Páva utca 49-ben (ma a Holokauszt Emlékközpont található ott), akkoriban az újpesti szeretetotthonba tette át székhelyét, és ha ő klubfoglalkozásra hívott valakit, nem lehetett nemet mondani. Sokan a nyolcadik kerületből utaztak át Újpestre a találkozóra. Ott állt hát Giorgio Pressburger a színpadon, és több tucat Ila néni faggatta, hogyan élt annak idején a Józsefvárosban, mit csináltak a szülei, melyik templomba jártak, és így tovább.

– A Népszínház utca és a Teleki tér sarkán van egy kis utca, az Erdélyi utca, ott laktunk. De mielőtt bármit mesélnék, el kell mondanom, hogy néhány évvel ezelőttiig nagyon sok olyan nénivel voltam kapcsolatban, mint önök. Mert a mamám a két nagynénjével élt együtt a Népszínház utcában, én pedig évente ötször-hatszor hazajöttem Olaszországból, hogy meglátogassam őket. A Nagyfuvaros utcai templomba jártam velük, ugyanoda, ahová gyermekkoromban is. A mamám nagyon vallásos volt, a papám kevésbé. Nagyon eleven ember volt, és nagyon szerette a női nemet, aminek a mamám egyáltalán nem örült. Sok mindennel foglalkozott: volt újságíró, futballista, rejtvénytyszerkesztő. 80 éves korában halt meg. Talán az volt a szerencséje, hogy vidám természetű volt, ezért vésszelhetett át mindent. A háború alatt egy erdélyi kőbányába vitték munkaszolgálatra. Majdnem belehalt, de végül meg tudott szökni. Amikor felállították a budapesti gettót, a Wesselényi utcai kórházban bújt el. Ott kapott egy borzalmas vesegyulladás, és az ostrom vége felé már olyan rossz állapotban volt, hogy majdnem belehalt, de szerencsére talált egy orvost, aki meggyógyította. Édesanyám a pesti gettóban élte túl a háború utolsó hónapjait.

A beszélgetés alatt még tovább mentünk vissza az időben, a 20. század elejéig, amikor is a Pressburger nagypapa Pozsony mellől elindult Magyarországra.

– Meg akartam keresni a zsidó negyedet és benne a nagyapám házát, de kiderült, 1968-ban földig rombolták, hogy autótutat építsenek a helyére. Nagy hó volt, amikor ott jártam, a kísérlőm pedig félresöpörte a lábával a havat, ekkor láttam, hogy oda van rajzolva krétával a járdára, hogyan nézett ki a negyed valaha. Nagyon elkecserekedtem, hogy már csak a járdára rajzolva láthatom a nagyapám szülőhelyét. Utána jártam még egy párszor arra. Felkerestem a híres pozsonyi rabbi, Chátám Szófer sírját. Ugyanabban a földalatti helyiségben három Pressburger nevű rabbi van eltemetve, tehát valószínűleg nagyon fontos emberek voltak.

Természetesen itt is felvetődött a kérdés: olaszul ír, de milyen nyelven gondolkodik, vagy álmodik?

– Mindazonon a nyelven, amelyeket ismerek. Hét nyelvet beszélek, van, amire franciául gondolok, van, amire angolul, németül, olaszul, magyarul, szlovénül, illetve oroszul.

És mivel számos, Ila néni hajazó idős hölgy ült a közönség sorában, elkerülhetetlen volt, hogy valaki neki-szegezze a kérdést: Ön a maga dolga-iról egyáltalán nem beszélt: meg-nőszült, van gyereke? A válasz először is egy nevetés, aztán Giorgio Pressburger biztosította az idős hölgyet, hogy meg-nőszült, ráadásul többször is, van egy fia meg egy lánya, és vannak unokái is. Zsidó-e a felesége, kérdezte egy másik Ila néni, mire a válasz, nem, mi több, egy ősrégi olasz nemesi család sarja. Ha valaki végigcsinálta a Holokausztot, nem tudom elképzelni, hogy nem zsidót keres maga mellé, közölte egy harmadik Ila néni, mire más Ila néni abbéli véleményüknek adtak hangot, hogy ez bizony igencsak magánügy.

– Én magam sosem voltam nagyon vallásos – mondta ekkor Giorgio Pressburger. – Triesztben, ahol egy ideje élek, a hitközség Pészah második estéjén azoknak szervez vacsorát, akik nem tudnak a családjukkal együtt ünnepelni. Erre mindig elmegyek a fi-ammal. Sokat lehetne erről beszélni, de csak annyit mondhatok maguknak, hogy nagyon ragaszkodom ahhoz, hogy hol születtem, de az emberiség másik részéhez is ragaszkodom.

És hogy kronologikusan haladjunk, 2002-ben illetve 2003-ban a Múlt és Jövő kiadó gondozásában magyarul is megjelent a Józsefvárost felidéző két kötet, *A nyolcadik kerületi történetek* és *A zöld elefánt*.

Nemrég, erre az írásra készülve felhívtam Giorgio Pressburgert, hogy megkérdezzem, mikor írt utoljára a Józsefvárossal – merthogy a nyolcadik kerület valamilyen áttételes formában mindig felbukkant az írásai-ban. Kiderült, a legutóbbi könyvében, *A sötétség birodalmában* is. (Az eredeti olasz címe: *Nel regno oscuro*.) A Dante *Isteni színjátékának* szerkezetét követő trilógia első része ez, utazás a 20. század poklában. Három éve jelent meg, és már lefordították franciára és angolra is. Vergilius helyett egy pszichoanalitikus vezeti az elbeszélőt saját pszichéjének bugyraiban: itt bukkan fel azok az alakok, akikkel elbeszélget. A könyv a dantei hagyományokat követve 33 fejezetből áll, minden fejezet egy-egy analitikus ülés.

– Az életben jön egy pillanat, amikor el kell válni a forrásoktól, és ez így történt velem is a nyolcadik kerülettel – mondta Giorgio Pressburger, amikor arról faggattam, most hogyan gondol vissza a Józsefvárossal. Fizikailag 1956-ban vált el, de lélekben pontosan mikor?

– Az utolsó nyolcadik kerületi rokonom halálával lezárult az életem egyik szakasza is. Ila néni 1999. augusztus 11-én halt meg, az évezred utolsó napfogyatkozásakor. 92 éves volt. És ugyanezen a napon kezdődik a legújabb könyvem, *A sötétség birodalmában*. A nagynéném teljesen egyedül halt meg. Kérdeztem tőle, akar-e hoz-zám költözni, de nem akart lemondani a saját kis fészkeről. De erről írtam is *A müncheni óra* című kötetemben. Később még tettem itthon néhány „érzelmes utazást”, de egyre ritkábban. Ma már csak a Kozma utcai temetőt keresem fel, ha jövök. Emlékeimben részint borzalmas, részint nagyon szép helyként él a nyolcadik kerület. Ahogy most visszagondolok, milyen volt, eszembe jut néhány kép. Amikor kisfiú koromban a Tisza Kálmán téren meg a Teleki téren futballoztam, és Kocsis, a későbbi aranycsapat, aki már akkor válogatott focista volt, leszállt a villa-

mosról, és odaállt velünk, kissrácokkal rúgni a labdát. Vagy, ahogy vasárnap reggelente sakkozni mentünk a papával. Szép, mert ott játszódtott le az egész családi életem, a borzalom azután kezdődött, az üldöztetésekkel. Amikor a szüleink nélkül a Nagyfuvaros utcai templom pincéjébe voltunk bezárva. El tudja képzelni, ahogy 7-8-10 éves kisgyerekek megőrülnek az éhségtől, és késsel a kezükben ordítva járnak föl és alá az üres szobákban, hogy egy falat kenyeret találjanak?

A kérdés szónoki. Aki elolvasta *A nyolcadik kerületi történetekből A templom* című novellát, az pontosan tudja, hogyan menekültek meg a zsinagóga pincéjében bujtatott gyermekek. És itt meg kell jegyeznem valamit. Még ezekben a megrázó önéletrajzi írásokban is érződik valami enyhe távolítás.

– A nagyon mély és nagyon fájdalmas élményeket nem lehet ugyanazzal az erővel felidézni, mert akkor belehalnánk. Kell a távolság, és az én eszemben ennek egyik eszköze a nyelv. Azzal, hogy olaszul írtam meg, fékezni tudtam a feltörő érzéseimet. Tanulmányt is írtam arról, mi az oka annak, hogy számos huszadik századi író nem az anyanyelvén alkotott: Italo Svevo, Samuel Beckett, Joseph Conrad, vagy bizonyos szempontból Franz Kafka is.

Az írásban említett, magyarra is lefordított Giorgio Pressburger-művek:

A fehér közők törvénye (Európa Könyvkiadó, 1993. Fordító: Magyarósy Gizella.)

A hetedik palotában (Európa Könyvkiadó, 2001. Fordító: Dorogi Katalin.)

Giorgio és Nicola Pressburger: *Nyolcadik kerületi történetek* (Múlt és Jövő Kiadó, 2002. Fordítók: Dorogi Katalin, Magyarósy Gizella, V. Pánczél Éva.)

Giorgio és Nicola Pressburger: *A zöld elefánt* (Múlt és Jövő Kiadó, 2003. Fordító: Dorogi Katalin.)

A müncheni óra (Európa Könyvkiadó, 2005. Fordító: Barna Imre.)

GIORGIO PRESSBURGER

A sötétség birodalmában

Az alábbiakban részletet közlünk a szerző Nel regno oscuro (Bompiani, 2008) című könyvéből. A könyv egy férfi történetét meséli el, aki, miután egy szál magára maradt a világon, tenyérjőshöz fordul, hogy kapcsolatba léphessen halott apjával és fivérével. A csaló jósnő megfosztja minden vagyonától. Öt évébe kerül, hogy ismét felépítse régi, tisztességes életét, ám 1999. augusztus 11-én ismét elhagyatva és magányosan éri az évezred utolsó napfogyatkozása. A főszereplő ekkor a pszichoanalízisben keres segítséget, hogy ismét végigélhesse mindazt, ami a gyötrelmeihez vezetett. Tudatában a 20. század afféle dantei pokol képét ölti, melyet bebörtönzött, meggyilkolt, megkínzott, öngyilkosságra kényszerített személyek népesítenek be, a század jelentősebb vagy kisebb alakjai, akik felfedik előtte szenvedésük és haláluk titkát. Ám a fájdalommal együtt szenvedélyeiket, eszméiket és szerelmeiket is megismeri a főhős. Így indul el végre a gyógyulás útján. Az utolsó analitikus kezelésen viszontlátja szeretteit: apját, fivérét és nagyapját: mindannyian megjelennek a felkelő nap fényében.

„Mesélje el, hogyan találkozott a jósnővel.”

Aznap este elébe mentem annak, mit tartogat a sorsunk.

Beléptünk a kapun. Keskeny, sötét lépcső vezetett felfelé. Gyors léptekkel vágtam neki, kettesével szedve a fokokat, könnyű lélekkel, szinte gondtalanul. A negyedik emeleten fülsiketítő zajra torpantam meg. Éles, hosszú **füttty** volt, melyet zörejek és kivehetetlen szavakat kiáltozó artikulálatlan hangok követtek. Még most is félek, ha rá gondolok.

„Ne törődjön vele. Ez az öregasszony eszköztára. Ügyes hangtechnikusokkal készítette el az effekteket”, mondta a **vezetőm**.

Szörnyű **robajt** hallottam a fejem fölött. Védekezésül a befogtam a fülem. Zakatolt a szívem.

„Menjen”, mondta a barátom.

Mentem tovább felfelé. Remegett a térdem. Majd olyan rettenetes **üvöltést** hallottam, hogy reszkettem bele. Így. (A páciens körülbelül egy percig utánozza az üvöltést.)

„Menjen tovább, ne hagyja magát megfélemlíteni” – mormogta kedves kísérom, és elébem vágott a felfelé menő hosszú úton.

Ekkor **hisztériás nők kórusa** harsant fel a lépcsőházban úgy, hogy be-leremegtek a lépcsőfokok és rezgett a vaskorlát.

„Tovább!”, kiáltott rám a társam. Az ő kiáltása is annyira eltorzult, hogy azt éreztem, menten elájulok. Közben felértünk az ötödik emeletre.

„Nyomja meg a csengőt!”, parancsolt rám a vezetőm. Így tettem. A csengőszó lassan halt el. Hirtelen hatalmas csend állt be, és lassan kinyílt az ajtó.

„Jöjjön be!”, szólalt meg egy reszketeg öregasszonyhang. Hallatszott, hogy a műfogsora miatt kásásan ejti a hangokat. Sötét volt az ajtónyílásban, nem láttam, ki beszél.

Átléptem a küszöböt.

„**Viszont akarod látni az apádat és a fivéredet?**”

„Igen”, feleltem elszántan. A szoba sötét és vöröses volt. Égett szantál szúrós illata szédített meg: a mai varázslatok szokásos, szaglásra ható hókuszpókusza.

„Azt hiszed, élőként elérheted a holtakat?”

„Hiszem vagy sem... **Az idő fala...** az idő iránya...”

„Beszélni akarsz a halottakkal. Ezért vagy itt, nem?”

„Tudom, hogy babona. Gyerekes babona. De nagyon el vagyok keseredve.”

„Azt mondod, babona?”, suttogta az öregasszony. Majd mozdulatlan várt.

„Hirtelen felindulás. Örültség. Tudom.”

„Most már bízza a nőre a dolgot”, mormolta a barátom, és kiment a szobából.

„Tedd az asztalra a kezed”, súgta nyugodtan az öregasszony.

Ütődött mosollyal kitettem a kezem. Úgy éreztem, mintha egy nevetséges **szerepet alakítanék**. De akkor már eldöntöttem, hogy folytatom.

„Miért vagy elkeseredve? Mondd, miért?”

„Mert úgy érzem, kettévágtak. Az ikertestvérem volt az egyetlen, akivel a legteljesebb mértékig, mindhalálig őszinte lehettem.”

„Mindhalálig?”

„Igen. Mindenben és minden tekintetben. **A halál elszakította tőlem.** Tüdőrák.

És a halál elszakította tőlem az apámat is. Aki szintén biztos támaszom volt ebben a világban való rettenetes bolyongásban. Azért jöttem, hogy segítséget kérjek.”

„Hagyd ott a kezed. És koncentrálj. Gondolj a fivéredre és az apádra. Gondolj rájuk erősen. Ne magadra. Rájuk gondolj, az ő életükre. Koncentrálj, és ne beszélj. Pszt.”

Először apámra próbáltam gondolni. Megpróbáltam felidézni az életét. Minden lepergett a szemem előtt. A kínjai, a szenvedései. A munkaszolgálat, az ütlegetések, a kínzások. A megaláztatás, az éhség, az erőltetett menet. De amikor a halálára gondoltam, csak űrt találtam. Vajon hogyan halt meg? Hogyan sikerült egyenesen ülve maradnia a széken? Mi történt azon a jeges január harmadikán, amíg én egy távoli kontinensen voltam? Megtorpantam. Nem léptem be a lelkem mélyébe. Úgy éreztem, mintha fal lenne közte és köztem. **Hegylánc**, leküzdhetetlen hegylánc. Elmondtam mindezt az öregasszonynak, mire ő így szólt:

„Most próbálj a fivéredre gondolni.”

„Az ikertestvérem én voltam. Egy részem, a jobbik részem.

Hosszú betegség után halt meg. Nem volt bátorságom ahhoz, hogy beszélgessek vele a halálról, a rettegésről; a semmiről. Most szeretném, ha tudnék beszélni róla, ha meg tudnám érteni a halál (a sorsunk) titkát. Nem tölt el örömmel a létezésem, nem... Nem látom semmi célját annak, hogy a világon vagyok. Gyerekkoromban arról álmodoztam, hogy a kardom villogtatam a templomban az oltár fölött, hogy én leszek az új Dávid király. Most pedig tovább kell bolyonganom az ígéret földjét keresve, melyet sehol sem találok meg ezen a földön. Vagyok, de miért, miért kell létezniem, miért kell szenvednem, örülnöm egy kicsit, aztán ismét szenvednem? Mi vár rám ezen kívül? Milyen életem lehet még? Beszélni akarok a fivéremmel és az apámmal. Beszélni akarok velük, mert amíg éltek, ők sem beszéltek nekem olyan dolgokról, amelyekről beszélnünk kellett volna. Akkor most beszéljünk. Itt és most.”

„Nem lehet. Soha senki nem tehetette meg.”

„De ez nem azt jelenti, hogy soha, soha senkinek nem sikerülhet”, közöltem szinte kiabálva a régi, ócska üvegektől csilingelő szobában.

„Mondd csak, mennyi pénzt áldoznál az ügyre?”

„Miért? Micsoda kérdés ez? Az én kívánságom nem mérhető pénzben. Egyáltalán nem.”

„Rendben. Ha nem, akkor fejezzük itt be.”

Hallgattam. Nem tudtam, mitévő legyek.

„Gondolkodjon rajta egy kicsit. Én megvárom odakint”, mondta a barátom, majd halkan becsukva a sötét virágos damasztelyemmel kárpitozott ajtót, ismét eltűnt a szemem elől. Az ajtó mögül hallgatózott.

„Be akar csapni ez a vén megéra, ez a boszorkány. Ez egyértelmű. Mit tegyek? Mit kell tennem?”, morfondíroztam viszonylag higgadtan.

„Magadban akarod tartani az elkese-redettséged? A fájdalmat, hogy nemcsak az apáddal nem volt merszed beszélni félelemtől, fájdalomról, hanem

a „jobbik részeddel” sem? Fortyogni akarsz a saját bizonytalanságodban? Főni a szomorúságodban? Felelj.”

Dermedten álltam ott, saját kételyem foglyaként.

„Azt tanácsolom, mondj le róla. Úgysem sikerül megtenned, amit szeretnél: átlépni, áttörni a lét, az idő és a halál falát.”

Pénzt húztam elő a zsebemből.

„Félévnyi élet. Ez az összeg félévnyi életet, félévnyi megélhetést jelent számomra”, suttogtam az alacsony, sötét fából készült szék mélyéből.

„Hát ennyit ér a kívánságod? Ennyit tennél kockára érte?”

Elszégyelltem magam. Azt mondtam, nincs több pénzem. Ekkor felköhögött, majd köpködések közepette azt vartyogta, hogy akkor menjek csak haza.

„Én egy ilyen titokért mindent feltennék. Az életemet. Mindenem, amim csak van”, suttogta az öregasszony.

„És maga milyen biztosítékot ad nekem a pénzemért cserébe?”

„Semmilyen. Nem garantálok semmit.”

„És adjam oda mindenem, mindenem, amim csak van, ezért a semmiért?”

„Ha nem akarja, akkor ne, ennyi. De akkor ne játssza itt nekem a kétségbeesettet, akinek már nincs kiút.”

„Hadd gondolkozzam öt percig.”

„Csak tessék.”

Talán ha húsz másodpercig gondolkodtam. Véget nem érő másodperceknek tűntek. Aztán így szóltam: „A dupláját adom a pénznek, ami nálam van. A többit még ma este elhozom.”

„Nem. Csupán egy évnyi megélhetést nem ér meg kockáztatni. Az ablakon dobnád ki a pénzt? **Vagy minden, vagy semmi, ez számodra a tét.**”

Rövid tépelődés után a kezdőösszeg öt-hatszorosát ajánlottam fel. Közben magamra gondoltam, az állapotomra, mindarra az ocsmányságra, ami a világon történik, a féktelen visszaélésekre, a hazugságokra, a gyalázatos szent háborúkra, arra, hogy az emberi szellem megsemmisül, mert minden szörnyű módon az **eladhatóságra**, a pénzre, a méregre, az erősebb törvényére silányul.

„Menjen haza. Maga nem akar tudni semmit, valójában ugyanaz akar ma-

radni, aminek most látom: egy rongydarabnak.”

Talpra ugrottam, ordítani szerettem volna, de aztán visszaültem: tényleg az voltam, aminek mondott. Rongy. Hallgattam.

„Nos? Mit akar tenni? Döntenie kell.”

Megalázott, dermedt és tehetetlen voltam. Ahogy az öregasszony mondta.

Híján az akaratnak és az önbecsülésnek, csömörrel eltelve.

Gyilkos csend következett, majd így szóltam: „Renden. Jó. Rendben. Magára íratom az összes vagyonomat.” Végül is jobb örökre tönkremenni, mint kínlódások közepette élni.

Tollat, papírt adott, majd elejétől végig lediktálta az ajándékozási szerződést.

Mindent belevett: a lakást, a bankszámlákat, a földterületeket, a kötvényeket és a kincstárjegyeket.

„Most pedig eljuttatom ezt a szerződést a jegyzőmnek. Itt írja alá. Mire itt végzünk, már minden be lesz jegyezve, el lesz intézve. Írja alá. Mire vár...”

„Adja ide. Össze akarom tépni. Nem szép, hogy kihasználja mások gyengeségét. Mások sötét kétségbeesését.”

„Maga csinál mindent. Én nem használok ki senkit. Senkit a világon. Maga akart idejönni. Maga követelte a segítségemet. És magán múlik, hogy sikerrel vagy kudarccal végződik-e a kísérlet. Most már döntsön, kérem.”

Ekkor így szóltam: „Rendben. Folytassa csak.”

Amikor egy óra múlva kiléptem az odúból, már nem volt semmim, csak a bizonyosság, hogy sikerülni fog, ami eddig nem. A tudomány állása szerint volt még valami távoli lehetőség

Megküzdöttem azért, hogy új életet építsek ki magamnak. Napról napra araszoltam felfelé a nyomorúságból, a koldus szegénységből. Sikerült felkapaszkodnom abban durva, könyörtelen kompániában, melyet világszerte „társadalomnak” neveznek.

És akkor egy nap, **öt év várakozás**, éhezés és megaláztatás után, eljött a pillanat.

NOVÁK ATTILA

A Nagyfuvaros utca korszakai

A Nagyfuvaros utcai zsinagóga az egyik legrégebbi a negyedben, s ma is mindennap többször összegyűlnék imádkozni a hívek. A közösség szilárdan áll az időben, bár az utánpótlás gondjai jelen vannak.

Kopott házak, lerobbant autók, lődörgő utcagyerekek, ácsorgó utcalányok, alacsonyra pozícionált ingatlanok: nagyjából ezek a – nem túl kreatív – közterek jutnak az ember eszébe akkor, amikor a Józsefvárosról esik szó. A tárgyi és az (egyéb) humán környezet sok szempontból tényleg megfelel ezeknek a sztereotípiáknak, bár a körút másik oldalán elhelyezkedő Palotanegyed kifejezetten elegáns környéknek számított valamikor, s most kezdi visszanyerni régi pompáját. Még a „régii” (vagy „Külső”) Józsefvárosban is megmozdult valami, nagyszabású ingatlanfejlesztési beruházás vette kezdetét (Corvin-Szigony projekt), mely az Üllői út másik oldalán lévő sikeres kilencedik kerületi rehabilitáció nyomdokain akar értékesebb ingatlanokat építeni. Az építkezések szociális hatásai még nem ismertek, különösen az, mi lesz a környéken lakó, nagyrészt alacsony státuszú cigánycsaládok sorsa, s milyen társadalmi interakcióban fognak együtt élni a régi és az új lakók. A betelepüléseknek azonban külön, lokális történetük van.

A MÚLT – TÖRTÉNELEM-KÖNYVEK LAPJAIRÓL

A Józsefváros sohasem számított gazdag vidéknek, ugyanakkor a sze-



Smulik Glitzenstein tanít

génység méltósága azért megfigyelhető volt. Az egykor jobb sorsot látott épületek olykor óriási, elegáns lakásokat rejtettek. A terület egykoron komoly zsidó lakossággal is rendelkezett, a szegényebbek a Józsefvárosi pályaudvar és a Teleki téri piac környékén éltek, ez a zsidóság orosz, lengyel és haszid örökséget is hordozott. Egyik fő imahelyüknek a Nagyfuvaros utca 4. alatti zsinagóga számított. Kezdetben nem is zsinagóga volt itt, hanem a Józsefvárosi Kaszinó épülete, melyet Freund Dezső tervei alapján kétszintes zsinagógává alakították át. A zsidó lakosság nagy arányát jelzi, hogy még az utcában is komoly „zsinagóga-verseny” volt, hiszen a szemben lévő 3/b ház első emeletén is működött egy zsidó templom, igaz, ortodox, itt két lakást nyitottak egybe. A környék egyébként is bővelkedett

zsidó helyekben, többek között mézarszék működött a közeli Magdolna-utcában, s voltak a halachikus elveknek ugyan nem megfelelő, de zsidó vevőkörrel rendelkező egyéb boltok is. A neves Engländer-pékiség a Teleki és a Karpfenstein (ma Karácsony Sándor utca) sarkán kezdett el működni. A Nagyfuvaros utca 26. szám alatt fungált a híres Czóbelnyomda, mely – mivel héber betűkészlettel is rendelkezett – héber könyveket és kisebb, ún. aprónyomatványokat is megjelentetett. Egyes meg nem erősített források szerint itt adták ki (illegálisan) 1944 nyarán a belzi rabbi, Aharon Rokéah (1880-1957) búcsúbeszédét, ami nem véletlen, hiszen a közeli Tisza Kálmán (ma Köztársaság) tér 12. alatti haszid imahelyen hangzott el a híres szónoklat.

A Nagyfuvaros utcai közösség korábban a Szilágyi utcában volt, ez volt a kerület legnagyobb zsidó imaháza. A közösség neve az Emberbarát Egylet volt, s a zsinagógaépítés közvetlen és egyetlen oka, hogy a lét-



Raj Tamás után Deutsch László, majd Radnóti Zoltán lett rabbi, akit Darvas István követett. A fiatal rabbik – egyébként meglepő – távozása után egy lubavicsi, Smulik Glitzenstein látja el a rabbini funkciókat.

A JELEN – EGY RENDSZERTELEN ZSINAGÓGA-LÁTOGATÓ SZEMÉVEL

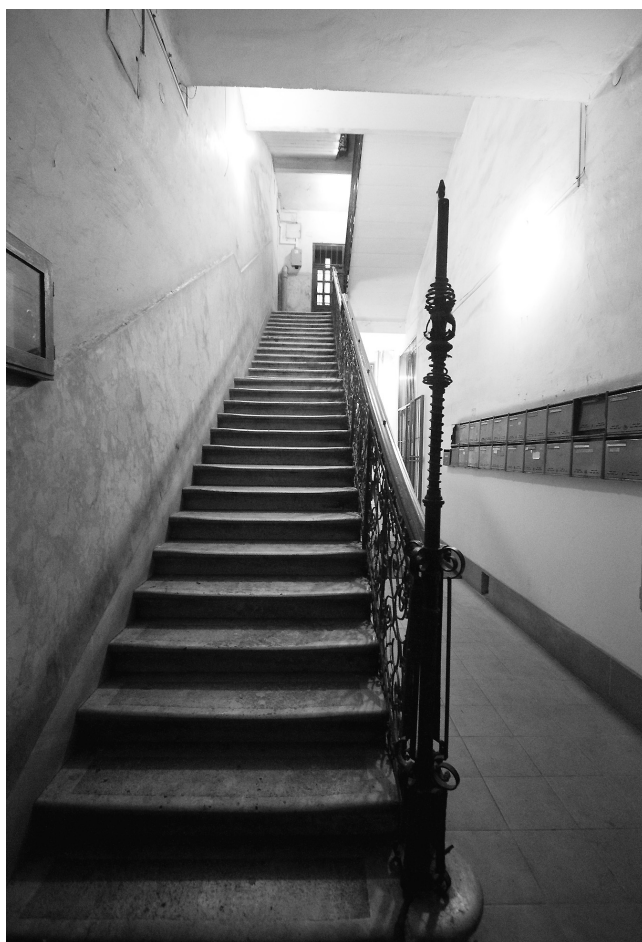
A Nagyfuvaros utcai zsinagóga imatermében már négy óra előtt elkezdnek gyülekezni a hívek. Egy-két hagyományörző fiatal és ráérősebb, a megszokás miatt is járó nyugdíjas (kizárólag férfiak) egyaránt összegyűlik a templom „előcsarnokának” számító

szám nagyobb templomot igényelt. Gyűjtés útján vásárolták meg a Grosz Zsigmond és Neuvelt Róza tulajdonában lévő házat, s ennek udvari részében építették fel a templomot, ahol egyesületi terem, konyha és más helyiségek is vannak. A félelemetlen lévő női karzatra egykor a Nagyfuvaros utcából külön lehetett feljutni, ez a szeparáció azonban a háború után megszűnt, bár a nők ma az imaterem mögötti helyiségben imádkoznak. Híres rabbijai voltak a templomnak: így itt szolgált egy időben Scheiber Lajos (1867-1944), Scheiber Sándor édesapja, aki a Vészkorszak áldozata lett. Scheiber professzor élete végéig a kerület lakója maradt, a Kun utca 12. szám ház egyik lakásában lakott, innen ugyanis a Rabbiképző Intézet és temploma gyalog is elérhető volt. Scheiber Lajost követte Salgó László főrabbi (1910-1985), aki korábban Scheibernél volt segédrabbi. Ő innen ment tovább 1972-ben, a Dohány utcai zsinagógába. Őt Singer Ödön (1916-2002) követte rabbiként, akit – amikor Óbudára távozott 1985-ben – a nemrég, 2010-ben elhunyt Raj Tamás váltott. Raj idején a körzet nagy fejlődésnek indult, a Talmud Tóra gyarapodása mellett érdekes intellektuális közeget is próbált teremteni. Híres beszélgetős sorozatában különféle, egymástól gyökeresen eltérő gondolkodású előadókat hívott meg vitatkozni. Emlékezetemben világosan él Konrád György író és az izraeli zene magyar(zsidó) nagyjá, André

**Déleesti ima.
Jobbra Streit
Sándor**

Belső lépcső

**(Fotók: Mayer
András)**



Hajdú vitája a zsidó asszimilációról, ahol az előbbi a liberális, míg az utóbbi egy rendkívül felvilágosult, de tradicionális zsidó álláspontot fogalmazott meg. Akkor még Konrád igazsága tűnt kézenfekvőnek és Hajdúé tiszteletreméltónak, de korszerűtlennek, ma a világ változása mintha Hajdú álláspontját erősítené meg.

kis helyiségben, hogy részt vegyenek a délutáni mincha imán, melyen – mint sok helyen a világon – itt is együtt imádkoznak az esti maarivval. Streit Sándor, aki a körzet elnöke (egyben 2000 óta a Budapesti Zsidó Hitközség, a BZSH elnöke is) lendületesen magyarázza, hogyan lehet az, hogy az imaterem mindennap megte-

lik hívekkel. „A város minden részéből jönnek ide zsidók” – szögezi le, megokolva azt, miért nem követi a pesti zsinagógák létszámának változása a zsidóság demográfiai változásait. „Az elköltözött zsidók visszajárnak” – szögezi le. Két fiatallal is beszélgettem, ők is megerősítik ezt az információt, egyikük (ő egyébként kántornak tanul a Rabbiképzőn) a hetedik kerületből, míg másikuk Kispestről jár ide imádkozni s el is mondja, hogy Darvas rabbi személyisége vonzotta a Józsefvárosba, s a családias-befogadó környezetnek köszönhetően megmaradt ennél a zsinagógánál.

A Nagyfuvaros utca belzsidó „valáspolitikai” súlyát – a körzet vezetőjének BZSH elnöki posztja mellett – az is növeli, hogy a BZSH küldötteinek kb. egytizedét képviselik. Számos ortodox szokást követnek, ezekben világosan mások, mint a többi neológ templom. Hétköznaponként reggel hétkor, szombaton és vasárnap nyolckor kezdenek el imádkozni. Valamikor az „antivilágban” ez volt az életformája sokezer templomjáró zsidónak, az imakezdet vallásilag is előírt időpontja szigorúan illeszkedett be a dolgozó – főleg kiskereskedő/kisegyziszcencia – zsidók életritmusába. S persze mindenki (vagy legalább is) a többség a környéken lakott, ilyen volt az egykoron csak „hordárok zsinagógájának” nevezett hatodik kerületi, Dessewffy utcai zsinagóga is.

Kényesnek tűnő kérdést teszek fel Streit Sándornak: miért hagyták ott a közösséget Radnóti Zoltán (azóta a Károli Gáspár-téri körzet rabbija) és Darvas István (jelenleg a Dózsa György úti körzet rabbija), mire diplomatikusan azt válaszolja, hogy „úgy érezték, kinőtték ezt a helyet”. Darvas István rabbi szerint – aki kizárta a személyes konfliktust – egyszerűen arról van szó, hogy bizonyos elképzelései nem voltak azonosak a körzet vezetőjével. Az új, egyébként 30 éves és négy gyerekes lubavicsi rabbi és a neológ közösség között nemcsak azért nincsen feszültség, mert a nagyfuvarosiai közösségi életében ortodox nyomok találhatók, hanem azért sem, mert a rabbival megbeszélték, hogy a helyi hagyományokat vegye figyelembe s a lubavicsi ideológiát ne

propagálja a közösségben. Glitzenstein rabbi amúgy nagyon népszerű a közösségben, minden nap mond (a szokás szerint) – a mincha és a maariv között – drósét, vasárnaponként pedig Talmud Tórát tart. Magyarul, ami nem magyar anyanyelvű számára (Glitzenstein rabbi amúgy izraeli) komoly teljesítmény. A lubavicsi rabbi – s ebben eltér a Rabbiképző által közvetített magyar zsidó homiletikai hagyománytól – közvetlenül, röviden és egyben minden retorikai eszköz és cifraság nélkül beszél, s ez modernebbnek tűnik, mint a magyar rabbik prédikációi.

A közösséget az is megkülönbözteti a többtől, hogy klubot tartanak fenn és politikusokat is meghívna. Az egyenlő távolságtartás jegyében jobboldali közéleti emberek is vendégei voltak a zsinagógának, így például Tarlós István (aki akkor még nem főpolgármester, hanem a Fidesz-KDNP frakcióvezetője volt Budapesten).

Az ima végeztével lassan bandukolok a Népszínház utcán, a Blaha Lujza tér felé. Az utcakép multikulturális képet sugall, egymás mellett találha-

tó meg az eredeti orosz(-mongol) ételleket kínáló kisbüfé, a kínai kisvendéglő és az arab giroszos. A környékre pedig egyébként is jellemző a roma lakosság nagy aránya, az ő jelenlétükre utal a szintén a Népszínház utcában lévő Napház cigány kulturális központ. Egyes utcákban pedig már megjelentek az újépítésű házak, melyek lakói azzal a ki nem mondott céllal költöztek be a negyedbe, hogy a polgári életmódot honosítsák meg és terjesszék el Józsefvárosban, melynek egykori kispolgári lakói közül sokan bevándorló háttérrel rendelkező zsidók voltak. Kár, hogy csak kevesen maradtak közülük ott honukban – a Józsefvárosban.

Források:

Zsidó Budapest. (Szerk. Frojmovics Kinga, Komoróczy Géza, Pusztai Viktória, Strbik Andrea). Városháza-MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1995. 466-481.

http://sorrissa.freeblog.hu/archives/2008/06/11/A_jozsefvárosi_zsidó_közösség_kialakulása_imaházak_es_zsinagógák/



IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes éves előfizetési díj 15 500 forint

Megrendelhető

a szerkesztőségben, telefon:

210-5149, fax: 303-9241

e-mail: es@es.hu

SZERETNÉNK ÖNT IS
OLVASÓINK TÁBORÁBAN ÜDVÖZÖLNI.

SZERZŐINK A TÉNYFELTÁRÓ ÚJSÁGÍRÁS,
A KORTÁRS IRODALOM, PUBLICISZTIKA
ÉS GRAFIKA ÉLVONALBELI KÉPVISELŐI.

PÉNTEKENKÉNT KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL
VAGY FIZESSEN ELŐ AZ **ÉS**-RE!

JAKOV GLATSTEIN

A holtak nem dicsérik Istent



*Szinájnál kaptuk a Tórát.
És Lublinban visszaadtuk.
A holtak nem dicsérik Istent.
A Tóra az élőknak adatott.
S oly biztosan, amint együtt álltunk
A Tóraadáskor,
Mind meghaltunk Lublinban.*

*Kócos fej, ártatlan szempár,
Kis zsidó gyerek remegő szája,
Ily félelmetes mesébe varázsolom,
Csillagokkal töltöm meg neki a zsidó eget,
S azt mondom neki:
A zsidó nép lángoló nap,
Kezdetől a kezdetig, a kezdetig.
Tanuld meg ezt, kisfiú, drága zsidó fiú –
Kezdetől a kezdetig, a kezdetig.*

*Álomlátó népiünk egésze
Szináj hegyénél állt
És megkapta a Tórát,
A holt, az élő s a még meg sem született.
Minden zsidó lélek így felelt:
Megtesszük és meghallgatjuk.
Te, a legszomorúbb zsidó fiú minden nemzedékben,
Te is ott álltál Szináj hegyénél.
Orrodba szippantva
Mazsolás-mandula illatát a Tóra minden szavának.
Sávuot volt, a zöldek ünnepe.
Mint a madárdal, énekeld velük –
Megteszem és meghallgatom, meghallgatom és megteszem.
Kezdetől kezdetig, kezdetig.*

*Kis zsidó fiú, életed terve
a csillagos zsidó éjszakában született.
Sosem hiányoztál.
Sosem mertél hiányozni.
Reméltük és imádkoztunk, hogy itt légy.
Mindig, amikor ott voltunk, velünk voltál te is.
És amikor nem voltunk ott többé,
Te is elmentél, velünk.*

*És így, együtt, amint mi mind együtt
Álltunk a Tóraadáskor,
Mind meghaltunk Lublinban.
Mindenhonnan drága zsidó lelkek jöttek repülve,*

*hosszú életűek és ifjan haltak,
Megkínzottak, megviseltek és minden tüzekben égetettek,
Meg nem születettek.
Mind a zsidók, kik elpusztultak Ábrahám atyántól mostanáig,
Mind ott voltak Lublinban, a vészben.
Mind, kik ott álltak Szináj hegyénél,
És megkapták a Tórát,
Magukra vették e szent halálokat –
'Mi mind együtt halunk az egész néppel!
Mi újra holtak akarunk lenni!'
Így sírtak e lelkek.
Sára ősanya, Ráchel ősanya,
Miriam és Debóra, a prófétanő
Ment halálukhoz, imára és dalra fakadva.
És Mózes, ki annyira nem akart meghalni,
Amikor eljött az ideje,
Most újra meghalt.
És testvére, Áron,
És Dávid király,
És Majmonidész és a Vilnai Gáon,
És a Maharam és a Maharsal,
A Látnok, és Ábrahám Eiger,
És minden egyes szent lélek,
Mely kínok közt pusztult,
Drága halott zsidók
Lelkeinek száza haltak velük együtt.*

*És te, szép zsidó fiú, te is ott voltál.
Te, megjelölve a csillagos zsidó égen.
Ott voltál te is és meghaltál.
Édesen, mint a galamb, odakínáltad torkod.
És az Ősatyákkal és az Ősanyákkal énekeltél,
Kezdetől kezdetig, kezdetig.*

*Hunyd be szemed, drága zsidó gyermek,
És emlékezz, hogy táncolt a Bál Sém,
Karjában veled,
Amikor az egész álom-látó nép
Lublin gázkamráiban pusztult.*

*A gázkamrák felett,
És a szent holt lelkek felett
Száll az elhamvadt, lakatlan Szináj füstje.
Kisfiú, kócos hajjal,
Ártatlan szemekkel, remegő szájjal,
Ott voltál akkor,
Amikor a Tóra visszaadatott,
Ott álltál Szináj hegyénél és sírtál,
Sírtál egy halott világnak.
Kezdetől kezdetig, kezdetig.*

*És ezt mondtad, miközben sírtál:
Szinájnál kaptuk a Tórát.
És Lublinban visszaadtuk.
A holtak nem dicsérik Istent.
A Tóra az élőknak adatott.*

Füst

*A krematórium-kéményen át
egy zsidó Istenhez aspirált.
El se fújhatják a szelek,
követi neje s a gyermekek.*

*A magas égből, fejünk felett,
szent felhők várnak, könnyük hull.
Isten, te akárhol lehetsz,
ott mi szintén nem vagyunk.*

Szántó T. Gábor fordításai

Jakov Glatstein, az egyik legismertebb amerikai jiddis költő, író, újságíró, az amerikai jiddis kultúra emblemikus alakja 1896-ban született Lublinban. Anyai ágon rabbi-ösök leszármazottja, apai ágon zenei indíttatást kapott, és jiddis írók ismeretségét. 1914-ben a család az antiszemitizmus veszélye elől küldte a fiút Amerikába, ahol kötöttáru boltban dolgozott, majd jogi egyetemre járt. Az emigrációt követő szünet után itt kezdett újra írni, s itt csatlakozott az *In Zikh* (Énben) c. folyóirat köréhez. Felismerve valódi érdeklődését, nem fejezte be jogi tanulmányait. Jiddis irodalmi körökben hamar felfigyeltek egyedi, kísérletező stílusára, szójátékaira. Megnősült, gyermeke született és újságíróként tartotta el családját. Korai versei a kulturális folytonossággal való modernista szakítás és a tudattalan pszichoanalitikus teóriáinak hatása alatt születtek, beteljesítve „Az egyéniség keresése mindenben és az önvizsgálat mindenben” introspektivista elvét. 1934-es lengyelországi látogatása után költészete erőteljesen a zsidó tradíció és a kortárs zsidó problémák felé fordult, két regényt is írt. Később is fontosnak tartotta újságírói tapasztalatait. Ifjúkori, elszigeteltséget és komorságot sugalló, én-központú műveinek esztétikai elvein a vészorkszak következtében némiképp módosítva vallotta, hogy a költőknek kapcsolódniuk kell a modern társadalmi valósághoz. 1971-ben, születésnapján halt meg New Yorkban.

HALÁSZ LÁSZLÓ

A zsidó (meg más) intellektus

Folytatás és újrakezdés

Előző számunkban közöltük a szerző írását, melyre kérésünkre Czeizel Endre és Venetianer Pál reflektált. Az alábbiakban a viszontválaszt olvashatják.



A zsidók nem érték be azzal, hogy élnek. (...) Napestig gondolkodtak, hogyan kell helyesen élni. Bolond nép vagyunk, rögeszmések, próféták, világforradalmárok szép számban akadnak közöttünk.

Ha a zsidók elhagyják saját vallásuk parancsait és tilalmait, hajlamosak arra, hogy keressenek maguknak egy új hitet, átfogó életstratégiát (...) forradalmi vagy türelmes haladást (...) Szociológiai fogalmak a kinyilatkoztatás érvényét kapják. A világegyetem vagy az emberi tudat újfajta szerkezeti leírásait, a manifestumokat és az ars poeticákat életfontosságúnak bírjuk tartani.

Ez önmagában is groteszk viselkedésnek tűnhet föl, de ráadásul azzal a kellemetlenséggel jár együtt, hogy a zsidók között sok a nyomasztóan értékorientált, ítélkező, szigorú vagy szarkasztikus ember. (...) Erkölcsi kultusz övezi a bírálatot, amely gyakran elébe vág a megértésnek.

Tény, hogy a zsidó egyszerre tud megrendülni és tréfálkozni, tény, hogy született szentségtörő, ráadásul szemtelen, vitakozós és toladó, továbbá megbocsáthatatlanul gyors.

A zsidókat szenvedélyes viszony fűzi a törvényhez, akarják és ellenzik, rajonganak érte és kijátsszák, az egész életet a törvény hatalma alá akarják

rendelni, egyszersmind szabadulni akarnak minden tekintélytől. (...) Innen a radikalizmus, amely átrendíti a zsidókat az adott valóság határain.

Az írás tanulmányozása és értelmezése volt a dolguk szabad idejükben és ünnepi óráikban mintegy

két és félezer éven át, ez tartotta össze őket. Bárki lehetett bölcs, aki valóban bölcs volt.

A mogorva körülményekkel szemben a zsidókat megerősíti az ő hordozható vallásuk, és annak a személyes viszonyának a példája, amelyet a próféták isten hangjával létesítettek. Ez a barátság – imádkozási technikává válva – duálisá fejlesztette a zsidók énjét. Az egyik a gyarló ember, mint Éva és Ádám, a másik az Úr hangja, a törvény, a kötelesség és a lelkiismeret szava. Az igazi gazdát a zsidó önmagában hordozza: ezt az ernyedetlen suttagást.

Ha januárban közölt írásom keletkezésekor már megjelent volna Konrád György könyve, így kezdtem volna különböző helyeiről kigyűjtve, hogy mi jellemzi a zsidókat.¹ Összegezem: töprengők, önkritikusak-öntudatosak, vallás- és megismerés-„éhesek”, végleteken bírálók, konvenciókat felrúgó (tiszteletlenek), ambivalensek a törvénnyel, nagyra értékelik a szellemet, fogékonyak a szöveg iránt és énjüket megkettőzve vívódók.

Ha úgy tekintem, mint egy hosszú ideje résztvevő (ön)megfigyelőnek a tipikus zsidó intellektuális arculatról kialakított önképét, hitelességéhez kétség nem férhet. Melléteszek egy másik jellemzést. „Hallatlan racionális kultúra-

juk s az a képesség, hogy egy adott helyzetből logikusan adódó legmesszebbmenő következtetéseket is le tudják vonni. Innen van az, hogy elsőként vannak a matematikában, a sakban és a pénzügyi világban.” Az őket körülvevő idegen, ha ugyan nem ellenséges világtól „értékítéleteik és magatartásformáik” különböznek. További sajátáguk „a roppant igazságérzők, melyet csak erősít, sőt szélsőségekbe is hajt a környezet ellenséges beállítottsága s a zsidók racionális fölényének el nem ismerése.” Mindennek eredője „a kritikai hajlam, melyet szimpátiánk vagy antipátiánk mértéke szerint nevezhetünk szkepszisnek, cinizmusnak vagy destruktív hajlamnak.”²

Ez a leírás a múlt század harmincas éveiben keletkezett. Bibó István, nem lévén zsidó, kívülről nézi tárgyát. Egy későbbi tanulmányában megmagyarázza, hogy bármely csoport tipikus vagy jellemző vonása „csak statisztikai arányszámot jelöl. (...) nem minden zsidónak s nem is a zsidók többségének a magatartásformái ezek, csak egyszerűen olyanok, amelyek a zsidóknál gyakoribbak, mint másoknál.”³ A Bibótól származó heterosztereotípa szerfelett emlékeztet a Konrádtól származó autosztereotípiára, mivel hasonló intellektuális vonásokra összpontosít, ugyancsak személyes benyomások alapján. És meg lehetősésszhangban van a januári cikkemben bemutatott amerikai vizsgálati eredményekkel. E vizsgálatokban – hogy Czeizel Endre

Ezek sorába illeszkednek a Czeizel Endre által felkutatott roppant tanulságos magyar adatok.

Venetianer Pál szól arról, hogy mindezek kizárólag az euró-amerikai kultúrkörre, és csak az utolsó 2-300 évre vonatkoznak. Osztom álláspontját, hogy a pontatlanul meghatározott alapfogalmak használata és a felek politikai meggyőződésüktől függő álláspontja nem tesz jót a tudományos vitának. Gondolom, ő viszont egyetértene velem, hogy nincs olyan adat, bármennyire hitelesen ellenőrzött is, amellyel szemben ne lehetne kifogásokat találni, feltéve, hogy megvan rá az elszántság. A szociális konstrukcionizmus jegyében miért ne lehetne magát a zsidó fogalmát és természetesen az intelligenciát is merő konstrukciónak tartani.

Czeizel Endre felhívja a figyelmet, hogy a kis közösségben élő zsidók egymásközi házassága miatt a lappangó „rossz” és „jó” gének gyakrabban találkozhatnak össze gyermekeikben. E „rossz” gének magyarázzák meg a szinte csak zsidókban előforduló genetikai betegségeket. A lappangó „jó” gének összetalálkozása pedig a „génusz-palántáság” kiindulópontja lehet. Innen folytatom. Cochran írá-

A kultúra mozgathatja az öröklést. Gazdasági és társadalmi szokások végül is befolyásolják a gének gyakoriságát.

nyításával egy kutatócsoport az askenázi (európai) zsidók körében kivált észlelhető több genetikai rendellenességről feltételezte, hogy mellékhatásuk kedvez az intelligenciának. A mutáció következtében fellépő kérdéses betegségek, mintegy mellékesen, az idegnyúlványok megnagyobbodása, illetve elágazások gyarapodása folytán előmozdítják az agyi sejtek közötti kapcsolatokat és nagyobb intelligenciához vezetnek. Különösen megnövelik a 140 feletti intelligencia pontszámú szélső változatok előfordulásának arányát: az észak-európaiaknál ezerből négy, az askenáziaknál huszonhárom fő. De csak akkor, ha nem

patológikusak (azaz nem két példányban fordul elő a gén, amikor mindkét szülőtől öröklük, hanem csak egyikőtől). A Spanyolországból a 15. században kiűzött szefárd zsidóknál az arány viszont a többi európaihoz hasonló.

Cochranék az intelligencia és a siker, valamint a siker és a termékenység közötti korreláció alapján feltételezik, hogy azok a zsidók, akik a jelentős mentális erőfeszítést követelő területeken jobban teljesítettek, több gyereket neveltek fel felnőttkorig, nagyobb arányban tudták átadni génjeiket, mint akik kevésbé sikeresek voltak. A középkori üzletembernek-kereskedőnek nagyobb verbális és matematikai képességre volt szüksége, ami megfért viszonylag gyenge téri-vizuális képességgel. Vagyis a szegregáció és az üldözés a természetes szelekció eredményeként serkentette a verbális és matematikai tehetség felbukkanását. A szefárd és keleti zsidók viszont, noha szintén városias foglalkozásokat űztek, inkább a kézműves iparban dolgoztak.

Az askenázi zsidó populáció esetében az evolúció minden lehetséges mutációt felhasznált, hogy a kérdéses irányban működjön, a szülőktől örökölt káros hatások ellenére.⁴ A könyveiből nálunk is ismert kognitív pszichológus, Pinker az alapvető dilemmát így fogalmazta meg: „Az egyenlőség-elv nem azt az empirikus követelményt jelenti, hogy az embercsoportok felcserélhetők egymással; ez morális alapelv, ami azt parancsolja, hogy az emberekre ne erőltessük rá a csoportjuk átlagos jellemzőit és ne ezek szerint ítéljük meg őket.”⁵

Maga az a gondolat, hogy a környezet kihívásai kultúraalakítók, korántsem eredeti és nem is sajátosan euró-amerikai – hogy tágítsam a horizontot. A hetvenes években például Malajziában megjelent olyan publikáció, amely a kínaiak malájoknál magasabb átlagos intelligenciáját a Kínában hosszú ideje jellemző zord időjárás következtében kialakult szelektív nevelési eljárásokkal magyarázta, összehasonlítva a Malajziára jellemző tropikus paradicsomi állapotok követelménylázító hatásaival. Cochranék érdeme, hogy részletesen demonstrálták, miként változtathatja meg a tág értelemben vett nevelés-gondozás

(nurture) a természetet (nature). A kultúra mozgathatja az öröklést. Gazdasági és társadalmi szokások végül is befolyásolják a gének gyakoriságát.⁶

A bemutatott szelekciós mechanizmussal kapcsolatban nyomban felmerült azonban a kétely, mivel az evolúció sebességéről uralkodó felfogásnak ellentmondani látszik.⁷ Felettebb elgondolkodtató, hogy a zsidóknak, ha valamire: nem-zsidóvá válni bizonyosan bőven volt alkalmuk. A római birodalom első évszázadában éppen az egykori Saul: Pál munkássága nyomán. És a későbbi, feltehetően nagyszámú áttérések ellenére is, főleg a farizeusok, az aktivisták és tudós emberek mégis zsidók maradtak. (Saul egyfelől ellenpélda: jó farizeusként ült ott a tudós Gamáliel lábainál, másfelől nagy megtérként ugyancsak sokat tudott az ént megkettőző vívódásról.⁸)

Mindenesetre, a maradék önválasztotta öntudatos kisebbség egyedi intellektuális kultúrát alkotott és ez él a mai modern judaizmusban. Cochranék a zsidó tudományos foglalatosskódást, mint szelekciós tényezőt azért nem vették figyelembe, mert szerintük kevesebb, mint egy százaléket érintett. Nem okozhatott tehát fontos evolúciós változást tíz nemzedékben. Csakhogy – így az ellenvetés – nem evidens, hogy a rabbik és Talmud-tudósok hivatásos osztálya ilyen kicsi volt. Annak idején a vallásos tudomány(osság) terebélyes helyet foglalt el a zsidó közösségben. Nemcsak a szoros értelemben vett imádkozást és szertartást szabályozta, hanem gyakorlati és jogi kérdéseket. A zsidó tudomány(osság) és írásbeliség hozzájárult a túléléshez, megkönnyítette e nemzetközi kereskedelem és pénzügy fejlődését. Észak-Afrika városaiban annak idején a szefárd zsidó populáció tagjai is intellektuális foglalkozásokat űztek.⁹ Ami pedig a 15. századig Spanyolországban élőket illeti, számos intellektuális területen (természettudomány, matematika, művészetek, valamint üzleti élet és diplomácia) kiemelkedő teljesítményt nyújtottak.¹⁰

Több ponton hasonló érvekre bukkannak egy terjedelmes könyvben. A zsidók biológiai elkülönülésüket „kulturális gyakorlatok változatosságán” keresztül tartották fenn, amilyenek a

vallásos gyakorlat és hiedelmek, nyelv és szokások, foglalkozások, elkülönült tartózkodási hely. Genetikai készletükben „negatív centripetális erő” hat. Csakhogy ebben a szelekcióban erős külső tényezők, kényszerek, katasztrófák is szerepeltek, és „a Talmud Akadémia, mint az intelligencia természetes szelekciós arénája működött”. Ugyanakkor „az ellenséges keresztény környezet okozta erős nyomás kedvezett a zsidó közösség találékony, intelligens és vagyonos tagjainak”.¹¹

Egy évszázadon belül egyedül a zsidó férfiakra volt jellemző az írni-olvasni és számolni tudás. Ez idézte elő a nagy váltást.

Az előrelátás valóban együtt jár az intelligenciával és lehet túlélési értéke (elkerülni a pogromokat), de nem nyilvánvaló, hogy e hatás vajon elégséges magyarázat-e. A holokausztot félretéve (de hogyan lehet?) már korábban sem volt az. Amikor a kozákok végigsöpörtek egy városon, a kereskedelmi sikerhez vagy a rabbinikus eszességhez vezető intelligencia nem igen segített. Sőt, a legkiválóbbak lehettek a fő áldozatok ismertségük és az irigység okán. Ami pedig a tudós ember házasságát illeti, igaz, hogy ha tekintélye miatt a sikeres kereskedő hozzáadta lányát, gyerekeikben az absztrakt gondolkodási képesség a gyakorlatias intelligenciával párosulhatott. De gazdag kereskedők sokszor vonakodtak így tenni és az sem bizonyos, hogy a termékenységi arány az intelligenciaszint általános növeléséhez elég jelentős volt.¹²

Figyelemre méltó és kellően nem méltatott tény, hogy a zsidóság körében a földművelők aránya az első évezred végére kb. 80-90 százalékról kb. 10-20 százalékra csökkent. Más etnikumnál hasonló radikális váltás nem ismert. Ahelyett, hogy a szokásos magyarázathoz folyamodnának – hogy ti. a zsidókat nem engedték földhöz jutni – közgazdász-szerzők nemrég rámutattak, hogy 64-ben Joshua ben Gamla Palesz-

tinában rendeletében kötelezte az összes férfit, hogy hat éves korától iskolába járjon. Egy évszázadon belül egyedül a zsidó férfiakra volt jellemző az írni-olvasni és számolni tudás. Ez idézte elő a nagy váltást.¹³ Ha iskolázott vagy, gazdasági értéked megfelelő foglalkozásokat követel, amilyen a kereskedelem, üzlet. Ha földműves maradsz, nem tudod kihasználni iskolázottságod, az értelmét veszti. Ez volt az igazi szelekciós nyomás. Emellett az első és hatodik század között a zsidók száma kb.

4.5 millióról 1.5-re vagy még kevesebbre csökkent. A meggyilkoltakat és az áttérteket leszámítva is hatalmas azok száma, akik eltűntek.

A második templom pusztulása után az ima és a Tóra tanulmányozása a zsinagógákban és tanulmányi házakban zajlott. A zsidók férfiaknak olvasniuk kellett

tudni, és nemcsak magukban, hanem a többiek jelenlétében, hogy hitüket gyakorolják. A Tórának és a héber imakönyvnek még gépies olvasása is fejlett olvasási képességet igényelt. A Talmud és kommentárjai főleg figyelemre méltó intellektust kívántak meg. Vagyis a Templom elpusztítását követő évszázadok alatt jó zsidónak lenni annyi volt, mint eszesnek lenni. Feltételezhető, hogy az eltűnt zsidók főleg azokból kerültek ki, akik nem tudtak elég jó zsidók lenni, mert nem tudtak folyékonyan olvasni. Elkerülendő az alkalmatlanságuk okozta szüntelen kudarcot, fokozatosan visszavonultak e helyzetekből, és nem maradtak meg önválasztotta zsidónak.

Az utóbbi gondolatmenet már azé a Murrayé, akinek Herrsteinnel közös, nagy vihart kavart (magyarul nem olvasható) könyvét megemlíti Venetianer Pál. Murray támaszkodik egy műre, amely szerint a judaizmus már a babiloni fogság idején kialakult. A babiloniak magukkal vitték a zsidó elitet, a nagyobb intelligenciájúakat, és maguk mögött hagyták a szegényeket és képzetleneket. A száműzetés végén, több évszázaddal utóbb, sokan a Júdeában maradtak közül felszívódtak más vallásokba. A hazatértek alkották meg az új zsidó közösséget és ők főleg a nagyobb intelligenciájúakból kerültek ki.¹⁴

Nehogy túlságosan kerek legyen a történet, nem hallgatható el, hogy bármennyire elhagyhatatlanok is a szelekciós nyomás, a kisebbségi sors, az üldözöttség, a kirekesztettség – az ismert eredmény nem magától értetődően következik belőlük. „Ha a zsidók etnikai különállása csak annyiban állott volna, mint a cigányoké, akkor ennek alapján belőlük is zenészek, vályogvetők és jövőmondók lettek volna, mint ahogyan léteznek is analóg jellegű zsidó foglalkozások. A sokkalta erősebb morális és intellektuális kultúrájú zsidóság számára azonban az emberi lehetőségek szélére való szorítás morális és intellektuális feladatként jelentkezett” – figyelmeztet Bibó.¹⁵

Egyébként, ennek a feladatnak igen sajátos megoldási kísérleteként (is) tekinthető a pszichoanalízis. A zsidókat érő támadások, a kisebbségi helyzet átélése kellő tapasztalatot és indokot ad Freudnak, hogy a neurotikusokhoz hasonló egyéb kívülállókat megértse. Ugyanakkor a zsidók marginális társadalmi helyzete bátorította, hogy az analitikus új státusával járó kockázatot: az ördög ügyvédje szerepét vállalja. A szorongás és lelkiismeret-furdalás, az ösztön és a felettes én közötti vívódás megértése egyben jelentős vonzerő volt számos zsidó értelmiségi számára, hogy Freudot tanítványként, munkatársként vagy/és páciensként kövesse. A folytonos résen lét, az egyszerű befelé és kifelé vetett éles tekintet, egyfajta megkettőződés egyszerre kedvez a fonák, az abszurd észlelésének, az ironikus látásmódnak. Mindez, párosulva az önmegfigyeléssel, a lélek rezdüléseinek mint különös szövegnek a tárgyszerűsége törekvő elemzése iránt tesz fogékonnyá. Maga az analitikus szituáció sem idegen a zsidóságtól. A pszichoanalitikus módszer talmudi eszmeiségéről többen szót ejtettek, mint „az Ószövetség átültetéséről a pszichológiába”. Innen ered Kafka érzése: „Freud munkássága inkább a jelenlegi nemzedék által írt zsidó történelem egyik fejezete, valamiképpen a Talmud utolsó kommentárja, és ebben rejlik egész kiterjedési képessége.”¹⁶

Visszatérve az első századi eseményekhez, Murray elismeri, hogy a

tyúk vagy a tojás problémához jutotunk. Analógiaként a kínai írás több ezer egyedi írásjelét hozza fel. Kognitív tesztek szerint – már ismertettem januárban –, a mai kínaiak kiváltképpen a vizuális-téri feladatokban jók. Lehet, hogy ezt a kínai írás megtanulása fejlesztette ki. De még plauzibilisebb, hogy akik már rendelkeztek ilyen képességekkel, azok találtak ki egy ilyen nehéz írott nyelvet. Hasonlóképp, a zsidók nagyfokú verbális képességeiben-készségeiben másodlagos és harmadlagos hatásokat fedezünk fel, amelyek képessé tették őket olvasni és megérteni bonyolult szövegeket az első század táján, de plauzibilisebb arra gondolni, hogy szellemileg ennyire igénybevevő feladatot csak kiváló verbális képességűek tűzhetek maguk elé.¹⁷

De milyen volt korábban az intellektusuk? Az újabb ásatások nyomán az első izraelita pásztorok és földművesek fennmaradt leletei alapján nem lehet következtetni se nyelvükre, se vallási rítusaikra. Az i. e. 10. század végén az északi királyság sokszínű állam volt, amely jelentős kánaánita népességet integrált. Amikor az asszírok elfoglalták, az i. e. 7. században, új népcsoportokat telepítettek be az elhurcolt izraeliták helyére. A vallást is sokszínűség jellemezte. Csak Szamária esete után, Júdea központosításával kezdett egységesebb attitűd kialakulni.¹⁸

Kérdésem megválaszolásához nem jutottam közelebb. Hiába tudom, hogy számos, ugyanabban a környezetben élő, semmibe tűnt nomád nép közül éppen a zsidók fennmaradása elválaszthatatlan egy kivételes – nincs jobb szavam rá – pillanatnak a következményétől. Az ősatyákat megszemélyesítő Ábrahámnak megnyilatkozott a láthatatlan és megfoghatatlan (és már-már felfoghatatlan) egy Isten. De nem tudom, miért és miként fonódott össze ez rendkívüli racionalizmussal, szokatlanul erős verbalitással – amely az Úrral folytatott párbeszédében a bálványimádatba visszaesésért járó büntetés képét így fogalmazza meg: „törölj ki engem a te könyvedből, amelyet írtál” (Mózes Második könyve, 32. 32) –, ez pedig (sebzettség ide, neurotikusság oda) miért és miként fonódott össze a rendkívüli küzdőképességgel.

Jegyzetek

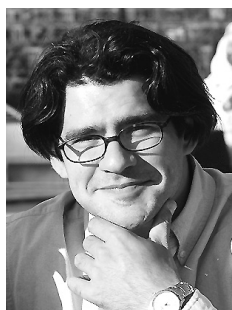
- 1 Konrád, Gy. Zsidókról. Budapest. Európa. 2010 7, 8-9, 13, 24-25, 32-33, 68, 100-101.
- 2 Bibó, I.: Előadás a német nemzetiszocializmusról. In: Válogatott tanulmányok 4. Budapest. Magvető. 1990. (1935) 117-119.
- 3 Bibó, I.: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. In: Válogatott tanulmányok 2. Budapest. Magvető. 1985. (1948) 687-688.
- 4 Cochran, G., Hardy, J and Harpending H. Natural History of Ashkenazi Intelligence, Journal of Biosocial Science, 38, 2006, 659–693; valamint Cochran, G. and Harpending, H. The 10.000 Year Explosion. How the Civilization Accelerated Human Evolution. New York. Basic Books. 2009.
- 5 Pinker, S. Jews, Genes and Intelligence. Video Google.com, 2007; Jewish Achievement. Youtube.com. 2008.
- 6 Lásd részletesen a vitát Parker, R. Brain Evolution. www.futurepundit.com/archives/001476.html. 2005-2009.
- 7 Perrin, A. J. and Lee, H.: The undertheorized environment sociological theory and the ontology of behavioral genetics. Sociological Perspectives, 50. 2007. 303–322.
- 8 Lásd Halász, L.: Hasonmás. Az ember kettőssége. Budapest. Scientia Humana. 1992.120-128; valamint A képzelet valóra válása. Irodalom- és politikapszichológiai találkozások. Budapest. Gondolat. 2004. 20-23.
- 9 Metzenberg, H. An Unnatural History of Jewish Population Genetics. 2005. www.gnxp.com/MT2/archives/004083.html.
- 10 lásd Parker, R. i.m.
- 11 MacDonald, K.: A People That Shall Dwell Alone: Judaism as a Group Evolutionary Strategy. Westport, CN. Praeger. 1994. IX, 181, 192.
- 12 Murray, C. Jewish Genius.Commentary. 2007. www.commentrymagazine.com/jewish-genius-10855
- 13 Botticini, M. and Eckstein, Z.: Jewish occupational selection: education, restrictions or minorities? Journal of Economic History. 65. 2005. 922-948.
- 14 Darlington, C. *The Evolution of Man and Society*. 1969. New York. Simon and Schuster.
- 15 Bibó, I. Zsidókérdés... i.m. 688-689.
- 16 Lásd de Benoist, A.: Oidipusztól Mózesig. www.antidogma.hu, sze, 2009/04/29.
- 17 Murray, C. i.m.
- 18 Finkelstein, I. és Silberman, N.A. Biblia és régészet. Az ókori Izrael történelmének két arca. Budapest, Gold Book. É.n. 59 és köv.

BERTA JÓZSEF

Egy könyv (lehetséges) „recepcióiról”

(Shlomo Sand: Hogyan alkották meg a zsidó népet?)

Berta József cikke Shlomo Sand már a múlt havi számunkban is bírált könyvére reflektál.



„A zsidó nép Izrael földjén kelt életre, ezen a földön formálódott ki szellemi, vallási és politikai egyénisége, itt élt önálló nemzeti életet és innét adta a világnak a könyvek könyvét. Országából erőszakkal történt elűzetése után a szétszórásban is hű maradt a nép hazájához a diaszpórában és soha nem szűnt meg ajkán az ima, szívében a remény, hogy vissza fog térni ide és visszaszerzi függetlenségét.”

Izrael Függetlenségi Nyilatkozatának első két pontja.

Shlomo Sand könyvét a 2008-as izraeli, majd francia, angol és két év késéssel publikált német kiadások után, immár magyarul is kezében tarthatja az olvasó. Sand könyve nem csak Izraelben váltott ki heves reakciókat. Ezek csillapodásának kiváráására vezethető vissza a megkésett német kiadás, mint visszafogott, óvatos reakció. A munkát a szerző hazájában egyesek üdvözlötték, mások Izrael-ellenes könyvként aposztrofálták, így felmerült annak a nem elutasítható lehetősége, hogy egyfajta „Piszkos-Fred-effektus” mentén a revitalizálódó kontinentális-

európai nacionalizmusok követői ismételten egy olyan könyvet kapnak kézhez, mellyel Izrael létjogosultságát meg lehetne tagadni. Rádásul úgy, hogy követve a Finkelstein-vita egyik fő argumentációs vonalát egy zsidó írta azt meg, így annak az Izraellel

szembeni érvelésben önmagában még nagyobb jelentősége lenne. A könyv angol és németnyelvű fordításait ismerve, véleményem szerint a szöveg kevésbé alkalmas arra, hogy az a szélsőjobboldali „hagyományos” antiszemita szellemű érvelések számára munícióként szolgáljon. Ahhoz a szélsőjobboldalnak el kéne fogadnia a könyv első részében rekonstruált nemzeti mítoszok, mozgalmak és nacionalizmusok dekonstrukciós elméletét, magukba kéne fogadni történeszeket és filozófusokat, mint Eric Hobsbawm és Jaques Derrida és változtatni kéne ama felfogáson, miszerint olvasható a Biblia történelemkönyvként. Ha ez mind gyümölcsözően bekövetkezne, az egyrészt nem kevés időt venne igénybe, másrészt a nemzeti mozgalmak, nacionalizmusok kontinentális európai önfelszámolásához vezetne. Bár nem szabad alábecsülni az antiszemita gondolkodás „kreatívitását” és racionalizmus-rezisztenciáját, mégis valószínű, hogy Sand könyve Magyarországon sem lesz a szélsőjobb „Bibliája”.

Amire a Tel Aviv-i Egyetem 19. és 20. század történelemprofesszorának könyve alkalmas, az a baloldali gondolkodók számára ajánlás, miként adaptálható a kontinentális Európában

kialakult dekonstrukció egy közel-keleti államra, régióra. Sand munkája ebből a szempontból valóban újdonság, míg az elméleti rész alapjául szolgáló könyv, a „The Invention of Tradition” (A tradíció feltalálása) Hobsbawmtól és Terence Rangerstől 1983 óta jelentősen befolyásolja a nacionalizmus-kutatást. Ez azonban azt a kérdést is felveti („jó” dekonstruktivistaként), hogy egy hegemoniálisnak hitt elmélet, mint a nacionalizmus és annak dekonstrukciója adaptálható-e egy másik kultúrkörre, és nem egy leküzdésre váró újabb szellemi gyarmatosításról lenne szó, ha ez (az adaptáció) megtörténne. A kérdés természetesen csak részben kérdés, hiszen az adaptáció immár megtörtént, kezünkben tartjuk a könyvet.

A magát konzervatívnak nevező, immár megszűnt Nagyítás c. hetilap ez évi 29. számában, még magyar megjelenése előtt közölte Sand könyvének előszavát. Nehéz immár rekonstruálni, hogy miért egy jobboldali lap érezte annak fontosságát, hogy felhívja Sand könyvére a figyelmet. Tette mindezt úgy, hogy az idő közben elhunyt, jobboldalinak koránt sem mondható amerikai történész, Tony Judt, a Financial Times-ban közölt ajánlásának töredékét is a szöveghez biggyesztette.¹

Sand időt és teret nem sajnálva tárja az olvasó elé a nacionalizmus-kutatás és a dekonstrukciós elmélet alakulását és aktuális állását, mintegy alapot szolgáltatva az egész munkának. Az, hogy ez a részletes összefoglalás a nacionalizmusok dekonstrukciójáról immár magyar nyelven is elérhető, önmagában inkább dicséretes, mintsem kritizálandó. Amit a szerző szemére

hánytak és ezen érdemes valóban elgondolkodni, amikor a könyv tudományos „súlyáról” szól a vita, hogy Sand valóban átlépett kompetencia-határokat, elhagyta saját tudományos területét, olyan, diszciplinán belüli tudományrészeket vagy más diszciplinák tudományágait hívta segédtudományként segítségül, mint az ókortörténelem, az archeológia vagy a Tóra és a Talmud értelmezése. Magyarázatként szolgálhatna, hogy Sand maga a 19. és 20. század történelmével foglalkozik és közép-európai, majd francia szocializációval rendelkezve, szinte természetes, hogy fogékony a 20. század szörnyűségeit előidéző nacionalizmusok felszámolására.

De vessünk egy pillantást Sand téziseire. Központi szerepet kap Sand munkájában a cionista történetírás alapvető motívuma, a Diaszpóra kialakulása, illetőleg annak kezdete a Második Szentély rómaiak általi lerombolása, valamint az azt követő száműzetés, a Galut. Sand tagadja a Galut bekövetkeztét. Bizonyítékai szerint a római történetírásban nem lehet példákat találni tömeges deportációkra, elűzésekre. Sand szerint, bár a Második Szentély i.u. 70-ben valóban lerombolásra került, majd pedig i.u. 135-ben valóban kitiltották a zsidókat Jeruzsálemből, és feltehetően eme tiltásra vezethető vissza a száműzetés keresztények által kreált „mítosza”, de zsidók továbbra is éltek Erec Izrael területén. A diaszpóra kialakulása valójában nem volt más, mint a katolikus államvallás elfogadásáig eredményesen elvégzett térítés a Római Birodalom periferiáin. Sand demográfiai adatok kalkulálásával próbálja alátámasztani feltevését, miszerint a nagyobb számú közösségek kialakulása a Földközi Tenger körül és Kelet-Európában nem lehet tömeges elvándorlás valamint a természetes reprodukció eredménye. Megoldásként Arthur Koestler „A tizenharmadik törzs”-ében felvetett Kazár-elméletet ajánlja, bővítve gondolamenetét azzal, hogy az Erecben maradt zsidók kitértek, az iszlamizáció során muszlimok lettek, így a mai palesztínok való-

jában az Erecben maradt zsidók leszámazottai.

Ha elfogadjuk, hogy a cionizmus leegyszerűsített formában nem más, mint „zsidó nacionalizmus”, és belátjuk, hogy a cionizmus céljai elérését illetően nagyon sok pozitívum ellenére kevésbé volt eredményes, sikeres, valamint ha elfogadjuk, hogy a „nagy elbeszélések” (Master Narrative) ideje lejárt (azaz a nemzetállam fokozatosan veszíti el hegemóniáját a saját történelmének írásában és interpretálásában), és ha hozzávesszük, hogy Sand a történész „szerepét” jövőbementőként értelmezi, akkor Sand tézise első látásra megnyerő lehet. Felvetve Reinhart Koselleck tézisé, a történész fő feladatai közé sorolandó ama felfogás elfogadása, hogy alapjaiban minden másképpen történt, mint ahogy arról beszélnek, valamint, hogy alapvetően minden másképpen van, mint ahogy azt gondolják.²

A Galut központi jelentőségű a cionista történelemírás számára. Mint ahogy Izrael államának Függetlenségi Nyilatkozata is a visszatérésre építi vízióját. Ha azonban a Galut nem történt

Sand tagadja a Galut bekövetkeztét. Bizonyítékai szerint a római történetírásban nem lehet példákat találni tömeges deportációkra, elűzésekre.

meg, az nem jelenti automatikusan azt, hogy a cionista történelemírás felszámolódik. A cionizmusnak nem kellett „megalkotnia, kitalálnia a zsidó népet”. A cionizmus abból indult ki, hogy a zsidó nép létezik, melyet egyeztetni kell. Keletkezését és eszmétörténetét illetően a cionizmus kétségkívül egy európai „találmány”, amely válaszként szolgált a modernizációra és a szekularizációra, az önkéntes asszimilációs hullámokra, és nem utolsósorban a modern antiszemitizmus kialakulására. És bár az utóbbi jelenségre még mindig folyik a válaszkeresés, önmagában a cionizmus a mai napig nem veszítette el ama von-

zó erejét, mellyel alternatív szekuláris identitást nyújt a vallásos identitásra. Természetesen a posztzionista vitákban van helye a cionizmus céljai felülvizsgálatának, esetleges ártértékelésének, az eredmények értékelésének, valamint új célok kijelölésének. Még csak azt sem lehet megkérdőjelezni, hogy eme viták nem európai impulzusokkal gazdagodva, egyes univerzalizálódó, liberális demokratikus eszmék mentén folynak. A cionizmus eszméivel vitatkozó, kiábrándult kritikusok azonban ritkán fordulnak az ortodoxia felé, hátrahagyva szekuláris identitásvitát. A cionizmus és az ortodoxia közötti „természetes” feszültség, a liberális demokratikus laicizmus és a vallási hagyomány valamint a Törvény feszültsége, elméleti paradoxonként, gyakorlati valóságában 1948 óta intézményesített valóság. Izrael magát a mai napig „demokratikus és zsidó államként” definiálja, ahol egymás mellett, egymást kiegészítve létezik a liberális laicista állam és a vallás.

(Izhak Englard Izrael Állam Legfelsőbb Bíróságának volt tagja egy értekezésében eme paradoxonnak látszó jelenséget tárgyalta.³ Englard Spinozát említi, mint a cionizmus alapítóinak „prófétáját”, aki a Traktátusaiban a következőket írja:

„A metélés jelét (...) oly jelentőségteljesnek tartom, hogy ez önmagában megtartja létezésében a népet. Valóban, ha a vallás alapjait jelentésében nem higitják fel, akkor minden további nélkül hiszem, hogy egyszer, a megfelelő pillanatban, ahogy az emberi dolgok a változás alá vetettek, birodalmát ismét felépíti és Isten őket ismét kiválasztja.”⁴

Englard három alappontot vél felfedezni Spinoza gondolatában. Az első, miszerint aktív tettek nélkül nincs politikai történés, így az orthodoxia passzív messiásvárásával fel kell hagyni. A második, miszerint a zsidóságnak be kell lépnie az emberi történelembe, az isteni intervenció várásával fel kell hagynia, hogy felépíthesse államát. A tettek így nem csupán elfogadhatóak, hanem szükségesek. A harmadik, miszerint a zsidó nép ismét kiválasztott lesz, mely bármely népre értendő, amely képes megtartani nemzeti specifikumait.)

Visszatérve a történész feladatának értelmezéséhez, ez Sandnál kétségkívül a mai Izraelre vonatkozik, és abból az irányból próbálja felszámolni a zsidó állam legitimitását, hogy ha nem létezett zsidó nép, akkor tárgytalan a Függetlenségi Nyilatkozat. Az „ethnosz” mint származási közösség háttérbe szorul a „demosz” mint temporális érdekek menteni önkéntes tömörülés javára. Izrael „demokratikus és zsidó államként” legitimitását elvesztve pusztán demokratikus államként, „megtisztítva” a cionizmustól, az emberi jogokat figyelembe véve megszűnne kirekesztő, etnocentrista államként működni.

A zsidó identitások számára a holokauszt és Izrael állam megalapítása, külön-külön és együtt, a mai napig konstitutív. Mindkettő (az egyik kívülről, a másik belülről) hozzájárult ahhoz, hogy a zsidóság pluralizmusában nemzetté váljon, ami mára tény. Ez tűnhet „destruktív” a posztheroikus, posztnemzeti európai szocializációval bíró vizsgálódók számára. A posztheroikusság és posztnemzetiség európai kultúrkörön kívüli megkövetelése azonban kultúrhegemónikus kö-

vetelés, kulturkolonializmus. A nemzeti felfogások, nemzeti vonalak dekonstruálása bármennyire is vonzó, sőt elfogadható Európában, azon kívül az nem más, mint egy a többek között létező, történelmi tapasztalatokra

A cionizmusnak nem kellett „megalkotnia, kitalálnia a zsidó népet”. A cionizmus abból indult ki, hogy a zsidó nép létezik.

épülő eszmevonalak között, melynek adaptációja, identitást generáló ereje legalábbis kérdéses. Európa tapasztalata nem azonos a határain kívüli tapasztalatokkal, megkövetelni vagy ráerőltetni európai gondolatokat más kultúrkörökre legalábbis kérdéses.

Amit Sand történelmi érveléssel próbál alátámasztani Izrael esetében, az nem más, mint az angolszász nemzeteszme, mely nyitott és jövőbe mutató. A párhuzam Izrael nemzeteszmeje és az angolszász nemzeteszme között létező realitás.⁵ Ennek konstituáló alapja – Izrael esetében a Függetlenségi Nyilatkozat – nem a múlt, hanem egy

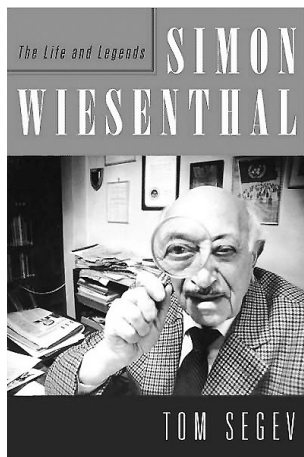
visszatérő jövőkép, egy vízió, amely dokumentumokban került lefektetésre, mint ahogy a „nemzeti mítoszai” nem a dicsőséges múltban, hanem az ígéretes jövőben keresendőek. Ami a jövőkép jelentőségét illeti, Sand akaratlanul közösségben áll a cionizmus eszméjének felfogásával és a zsidó állam Függetlenségi Nyilatkozatában leszögezett vízióval. Az értelmezés természetesen nyitott marad.

Jegyzetek

- 1 http://www.nagyitas.hu/common/main.php?pgid=cikk&cikk_id=2191&tema_id=28&print=on
- 2 Reinhart KOSELLECK: Zeitschichten. Frankfurt a.M. 2003. S. 23.
- 3 Izhak ENGLARD: Demokratie und Judentum: Ein Widerspruch? In: Dieter RULOFF (Hg.): Religion und Politik. Schweizerisches Institut für Auslandsforschung. Zürich 2001. S. 71-87.
- 4 Baruch de Spinoza: Werke in drei Bänden. Theologisch-politischer Traktat. Band 2, Kapitel 3. Von der Berufung der Hebräer. Wolfgang Bartuschat (Hg.) Hamburg 2006. S. 63.
- 5 Josef JOFFE: Nations We Love to Hate: Israel, America and the New Antisemitism. <http://sicsa.huji.ac.il/ppjoffe.pdf> (2010.11.29)

Egy hős ambivalenciái

Tom Segev az izraeli „új történészek” egyik legismertebb reprezentánsa. E csoport az elmúlt évtizedek során kulcsszerepet játszott azokban a vitákban, melyeket a cionizmus és posztcionizmus kérdéseiről, Izrael állam kíváncsatos alapelveiről és történetilegitimációs bázisáról foly-



Tom Segev:
Simon Wiesenthal.
The Life and Legends. London:
Jonathan Cape,
2010. 482 oldal.
A héber eredetiből
angolra fordította:
Ronnie Hope

tattak. Segev egyben Izrael modern kori történetének kulcskérdéseit és sorsfordító pillanatait feldolgozó monográfia-sorozat szerzője is, melyet már több nyelvre lefordítottak. (Magyarra még nem.)

Segev a *hetedik millió* címmel sokat vitatott és sokak által elutasított munkát is jegyez, melynek lapjain a holokauszt izraeli emlékezetének, illetve politikai érdekek szerinti felhasználásának történetét kívánta kibontani. Nagyszabású történészi kutatásai mellett Segev közvetlenebb módon is törekszik az izraeli közvéle-

mény befolyásolására: a Haaretz újságírójaként is rendszeresen publikál.

Segev új műve a héberül írott, de angolul és németül is szinte egyidejűleg kiadott *Simon Wiesenthal. The Life and Legends*. Az életrajz a szerző korábbi műveihez hasonlóan adatgazdag, sok, korábban hozzáférhetetlen, elsődleges forráson, valamint hat ország levéltárainak dokumentumain alapul. (Wiesenthal hat évtizeden keresztül gyűjtött személyes archívuma nem kevesebb, mint 300 ezer lap terjedelmű!) A náciadász életrajzának megírásával Segev újfent egy kultikus történethez, egy sokak által hősként tisztelt, széles körben elismert morális (bár nem feltétlenül intellektuális) autoritáshoz közelít – ezúttal azonban nem a deheroizálás szándéka vezérli.

Bár a – professzionális történetírók körében oly gyakori – mítosztalanítás szándéka itt is felbukkan, s a szerző komoly figyelmet szentel a náciadász néhány ellentmondásos kijelentésének és tettének, ám Wiesenthal érdemeit a könyv adatai messzemenően alátámasztják, a személyével kapcsolatos becsmérő vádak nagy többségét pedig megalapozatlannak mutatják. Vitán felül állnak Wiesenthal érdemei sok száz náci bűnös elfogásában és bíróság elé állításában.

Érdemeit mi sem mutatja jobban, mint hogy munkája nagy részét személyesen, gyakran teljesen társtalanul végezte, s egyedül a köré fonódott (és gyakorlati haszna miatt maga által sem elutasított) mítosz volt segítségére. Wiesenthal a nyilvánosság tereiben sokat szereplő, de alapvetően zárkózott és magányos ember volt, aki felderítő munkája mellett leginkább bélyeggyűjtő szenvedélyének élt. Nagyobb együttműködést igénylő projekteken eleve nem szívesen vett részt – személyes viszonya még a róla elnevezett Los Angeles-i központ vezetőivel sem volt harmonikus. Hatalma és (Ausztriában, de másutt is vitatott) tekintélye fáradhatatlan kutatómunkáján, tudásán, személyes hitelességén, valamint a média ügyes (olykor kifejezetten manipulatív) használatán nyugodott.

Segev életrajzának tanúsága szerint Wiesenthal szinte bármilyen segítsé-

get szívesen fogadott és ennek megfelelően hosszú élete során a legkülönbözőbb emberekkel került munkakapcsolatba: sok elkötelezett és lelkes önkéntessel, nem kevés kalandvágyóval és bizony néhány csalóval is. Kezdeményezéseinek sikere sokban függött a véletlentől és a szerencse forgásától. Visszatérően érték kisebb-nagyobb csalódások: alapvető célját, a jogi igazságszolgáltatást gyakran nem érte el, ám komoly eredményeket is rendszeresen sikerült felmutatnia. Így például senki sem tett nála többet a treblinkai haláltábor parancsnokának, Franz Stanglnek (nem sokkal halála előtt bekövetkezett) bebörtönzéséért. Legnevezetesebb sikerét, Adolf Eichmann elfogását (melyben kétségkívül neki is része volt) is súlyos csalódás előzte meg. Eichmann hollétéről az izraelieket Wiesenthal már 1953-ban értesítette – ám egy izraeli illetékes a levelet „gondosan” félretette.

Miközben Wiesenthal méltán híresült el náciadászként, következetesen visszautasította a kollektív bűnösség tézisért, akárcsak a bosszúállás lehetőségét – olyannyira, hogy a zsidó kollaboránsok (akiknek meghatározása mindig óriási gondokat okozott) megbűnhődéséért is síkra szállt.

Simon Wiesenthal élettörténete rettetes, lenyűgöző és felemelő részletekben egyaránt gazdag. E 20. századi hős portréja összetett és helyenként kifejezetten ambivalens. Miközben Izrael iránt szilárdan elkötelezett volt, olyannyira hogy magától értetődőnek tartotta az izraeli szervekkel való együttműködést (és előszeretettel hangsúlyozta a náci és az arabok között fennálló kapcsolatokat), huzamosabb ideig sohasem tartózkodott Izrael földjén. Sőt, a Habsburg Birodalomban született Wiesenthal a mauthauseni táborból kikerülve éppen a náci múltjának elhallgatásában érdekelt, súlyos és vitathatatlan felelősségét letagadni próbáló Ausztriában maradt, ahol ráadásul (valószínűleg tudtán kívül) állami megfigyelés alatt is állt. Ahogy Segev fogalmaz, „zsidóként mondhatta volna azt, hogy az osztrákok egyszerűen nem érdemlik meg, hogy megvédje őket maguktól, ám e helyett

úgy gondolta, hogy közéjük tartozik” (85). Viszont a zsidók közös sorsában és szolidaritásuk szükségességében, az egész emberiség érdekében végzett zsidó misszió gondolatában szilárdan hitt.

Wiesenthal sokat tett a cigányság szenvedéseinek megismertetéséért. A náciizmus lesújtó, de talán részben pozitívan is felhasználható tanulságait sohasem akarta csoportspecifikusnak tudni. A németeket és osztrákok honfitársait is rendszeresen emlékeztette, hogy a náci bűnözők kiközösítése korántsem csak zsidó ügy, hanem az ő érdekük is. Wiesenthal e felfogásával nem aratott osztatlan sikert, szembehelyezkedett vele többek között Elie Wiesel, aki határozottan kiállt a holokauszt zsidó katasztrófaként való értelmezése mellett. Wiesenthal és Wiesel az 1980-as években már érezhetően riválisként tekintett egymásra, mígnem Wiesel végül (és vélhetően épp Wiesenthal-lal szemben megválasztva) Nobel-békedíjban részesült.

Segev némileg spekulatív hangzó konklúziót fogalmaz meg Wiesenthal paradox bűntudatáról. Eszerint Wiesenthal saját magának nem volt képes megbocsátani (pedig konkrétan nem is volt miért), ezért a holokauszt emléke még annál is jobban üldözte őt, mint amennyire ő üldözte a bűnelkövetőket (404). E bűntudatot az táplálta volna, hogy Wiesenthal néhány német rabszolgatartó viszonylag tisztességes hozzáállásának köszönhető túlélését Lvovban, melynek 160 ezres zsidó közösségéből alig néhány ezren éltek meg a szovjet hadsereg megérkezését. Feleségével közösen készített listája szerint 89 rokonukat ölték meg.

A *Simon Wiesenthal* olvasmányosan megírt könyv. Kronologikus elbeszélése során a holokauszt kulturális emlékezetének alapvonásai, nyugati tudatban betöltött jelentősége is kirajzolódik. Megjelenik a bűn és a büntetés, a megbánás és a megbocsátás helyes, illetve méltányos viszonyának problémája, hiszen a náci bűneinek megítélése a felelősség, az igazságosság és az igazságszolgáltatás újfajta felfogását tette szükségessé.

Laczó Ferenc